

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА, ІСТОРІОГРАФІЇ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ
ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**на тему «Родина дворян Канкріних в історії Південної України ХІХ
– початку ХХ століття»**

Виконала: магістрантка 2 курсу, групи 8.0329-
і-з
спеціальності 032 історія та археологія
Головка Анна Олександрівна

Керівник: доцент кафедри джерелознавства,
історіографії та спеціальних
історичних дисциплін, доцент, к.і.н.
_____ Білівненко С.М.

Рецензент: доцент кафедри джерелознавства,
історіографії та спеціальних
історичних дисциплін, доцент, к.і.н.
_____ Савченко І.В.

Запоріжжя
2020 рік

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Історичний факультет
Кафедра джерелознавства, історіографії та
спеціальних історичних дисциплін
Рівень вищої освіти: другий (магістерський)
Спеціальність: 032 історія та археологія
Освітня програма: історія

ЗАТВЕРДЖУЮ
**Завідувачка кафедри джерелознавства,
історіографії та спеціальних історичних
дисциплін**
Головко Ю.І.
« _____ » _____ 2020 року

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА СТУДЕНТЦІ**

Головко Анні Олександрівні

1. Тема роботи: Родина дворян Канкріних в історії Південної України XIX – початку XX століття
керівник роботи: к.і.н., доцент Білівненко С.М.
затверджені наказом ЗНУ від «10» березня 2020 року № 411-с
2. Строк подання студентом роботи: 30 листопада 2020 року
3. Вихідні дані до роботи: Кочергін І. О. Соціальна трансформація Катеринославського дворянства друга половина XIX ст. – початок XX ст. «Герда». Днепропетровск, 2015. 564 с.; Соловьева Г.Ф. Канкрины. *Немцы России*: энциклопедия. К-О./ редкол.: В. Караев и др. М., 2004. Т.2. С. 247-248; Резник В. И. Прикосновение к источникам. Москва : «Издательский дом МГТ», 2006. 490 с.; Новицкий Я. П. История народного образования. Итоги народного образования в Александровском уезде (Екатеринославская губерния) (1866-1886гг.). *Новицький Я. П. Твори*: у 5 т. Запоріжжя, 2007. С. 338; Сурева Н.В. Джерела з історії дворянства Південної України останньої чверті XVIII – першої чверті XIX століття: дис. на здобуття наук. ступеню канд. істор. наук: 07.00.06 «Історія України». Запоріжжя, 2004. 250 с.; Волков С. Участники Белого движения в России. URL: <https://xn--90adhkb6ag0f.xn--p1ai/>

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): проаналізувати літературу та джерела з теми дослідження, визначити методологічну базу дослідження; охарактеризувати діяльність представників родини Канкріних; дати аналіз їх впливу на розвиток території; окреслити спірні питання в дослідженні історії Канкріних на півдні України, розглянути інформацію про нащадків і визначити можливість вивчення подальшої історії родини;

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): немає.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Білівненко С.М.	10.10.2020	10.10.2020
Розділ 2	Білівненко С.М.	24.10.2020	24.10.2020
Розділ 3	Білівненко С.М.	05.11.2020	05.11.2020
Розділ 4	Білівненко С.М.	19.11.2020	19.11.2020

7. Дата видачі завдання: 30 вересня 2020 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вступ. Вивчення проблеми, опрацювання джерел та публікацій	вересень 2020.	виконано
2.	Написання першого розділу	жовтень 2020 р.	виконано
3.	Написання другого розділу	жовтень 2020 р.	виконано
4.	Написання третього розділу	листопад 2020 р.	виконано
5.	Написання четвертого розділу	листопад 2020 р.	виконано
6.	Написання висновків, комп'ютерний набір роботи	листопад 2020 р.	виконано

Студент _____ А.О. Головка

Керівник роботи _____ С.М. Білівненко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ С.С. Черкасов

РОДИНА ДВОРЯН КАНКРІНИХ В ІСТОРІЇ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Кваліфікаційна робота складається з 84 сторінок, містить 44 позицій джерел та 24 позицій літератури.

Поняттями, що найбільш часто зустрічаються у роботі є: дворянство, меценатство, родовід, родина, культурна спадщина.

Об'єктом дослідження є родина Канкріних на півдні України XIX – початку XX століття.

Предметом в цій роботі виступає діяльність представників родини, вплив, культурна спадщина

Метою роботи є аналіз історії, життєвої позиції Родини Канкріних, взаємодії з соціальними групами та спонукання процесу розвитку.

Наукова новизна полягає в більш глибокому вивченні історії родини Канкріних на півдні України на основі джерел і історико-культурної спадщини, пов'язаної з її представниками. Її популяризація надасть можливість більшого осмислення історичних процесів, які відбувались на півдні України в кінці XIX – початку XX століття, їх вплив на сьогодення, стане підґрунтям для збереження об'єктів культурної спадщини цього часу.

Висновки. Під час дослідження було віднайдено інформацію про об'єкти, побудовані представниками родини, яких вже не існує і відомості про які не було опубліковано. Такі як Єлисаветівська лікарня і школа в селі Григорівка. Спогади і свідчення старожилів сіл Григорівка і Веселянка, в яких проживала родина допомогли, використовуючи археологічну розвідку, знайти залишки першої церкви, побудованої графом Олександром Канкріним і родинний склеп.

Найважливішими сферами діяльності родини були доброчинність і освіта. Вони виділяли значні кошти на спорудження освітніх закладів, надавали стипендії для дітей, матеріальну підтримку навчальним закладам, переймалися проблемами дітей-сиріт. Канкріни будували за свій кошт і в спів фінансуванні лікарні і церкви.

THE KANKRIN NOBLE FAMILY IN THE HISTORY OF THE SOUTHERN UKRAINE IN THE 19th – EARLY 20th CENTURY

The qualifying work consists of 84 pages, contains 44 positions of sources and 24 positions of literature.

The concept most commonly encountered in the work is: nobility, patronage, pedigree, family, cultural heritage/

The object of research in this work is the family of Kankrins at the South of Ukraine in the XIX – beginning of the XX centuries.

The subject of research is the activities of the family's representatives, their influences and cultural legacy.

The aim of this work is the analysis of the history and the stand in life of the Kankrin's family, their interaction and cooperation with the variety of the social groups together with the speeding up the prosperity of the region.

Scientific novelty. The novelty of this research is in the deeper study of the history of Kankrins family at the South of Ukraine on the basis of the sources and historico-cultural legacy of its representatives. Popularization of this will provide to better comprehend of the historical processes at the Southern Ukraine of the period, their influences on the nowadays, will become the basis for preservation of the objects of the modern cultural legacy.

Conclusions. The study found information about objects built by family members that no longer exist and information about which was not published. Such as Elizavetivska Hospital and a school in the village of Hryhorivka. Memoirs and testimonies of old-timers of the villages of Hryhorivka and Veselyanka, where the family lived, helped to find the remains of the first church built by Count Oleksandr Kankrin and the family crypt, using archeological excavations.

The most important areas of the family's activity were charity and education. They allocated significant funds for the construction of educational institutions, provided scholarships for children, financial support to educational institutions, and

cared about the problems of orphans. The Kankrins built hospitals and churches at their own expense and with co-financing.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНІ, ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМИ	7
1.1. Історіографія дослідження	7
1.2. Джерельна база дослідження	10
1.3. Методологічна база дослідження	13
РОЗДІЛ 2. Історія родини Канкріних і поява на території південної України	16
2.1. Походження родини і постать Єгора Францевича Канкріна	16
2.2. Визначні представники родини Канкріних	18
2.2.1. Оскар Єгорович Канкрін	20
2.2.2. Олександр і Віктор Канкріни	21
2.2.3. Іван Вікторович Канкрін	27
2.2.4. Віра Петрівна Канкріна	32
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ РОДИНИ КАКРІНИХ НА СФЕРИ ЖИТТЯ І РОЗВИТОК СІЛ ВЕСЕЛЯНКА І ГРИГОРІВКА	39
3.1. Вплив на соціальну сферу життя	39
3.1.1. Медичні установи	39
3.1.2. Освітня сфера	43
3.2. Участь в духовній сфері	46
3.2.1. Церква Георгія Побідоносця в селі Григорівка	47
3.2.2. Церква Іоана Богослова в селі Веселянка	48
РОЗДІЛ 4. НАЩАДКИ КАНКРІН НАЩАДКИ КАНКРІНИХ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРІЇ РОДИНИ КАНКРІНИХ	52
4.1. Іван Вікторович Канкрін та І. П. Соколов	52
4.2. Кирило і Володимир Канкріни	54
4.3. Ніна Канкріна	57
4.4. Іван Канкрін	58
4.5. Ф. Ф. Кудрявцев (О. В. Канкрін)	59
4.6. Можливості і напрямки подальших досліджень історії родини Канкріни	62
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	69
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогоднішній день в історичній науці зростає інтерес до питань краєзнавчого характеру. Історичне краєзнавство все частіше звертає увагу на локальні дослідження не тільки великих міст, але і містечок і сіл.

Саме в них збереглися на сьогоднішній день історичні, архітектурні, археологічні пам'ятки різних епох і часів. Дослідження і популяризація яких спонукає до зростання у громадян інтересу до того місця, де вони народились і проживають. З'являється нове, широке розуміння культури і історії. В населених пунктах поступово починають відновлюватись традиції краю, які вже давно вважались забутими, відкриваються краєзнавчі музеї, які присвячені історії власної місцевості. Створюються історико-культурні комплекси.

Для півдня України остання чверть XVIII – перша чверть XX століття – важливий період соціального розвитку. У цей час, відбувається формування соціальної структури регіону, виникають та оформлюються принципово нові для краю суспільні верстви: дворяни-поміщики та залежне селянство.

Особливості процесів поміщицької колонізації та формування складу дворянства Південної України безпосередньо позначилися на подальшому суспільно-політичному та економічному розвитку краю.

В цей час активну позицію на півдні України займає родина Канкріних. Їх діяльність відіграла вагомую роль в розвитку політичної, економічної і соціальної сфери Катеринославського, Олександрівського, Мелітопільського повітів Катеринославської і Таврійської губерній. Канкріни взяли безпосередню участь в процесі проведення реформ і подоланні проблем, що постали перед вищою верствою після скасування кріпацтва. Родина прославилась своїм меценатством, вкладала кошти в будівництво шкіл, церков, лікарень не тільки в межах своїх маєтностей а і поза ними.

Історії родини приділено чимало уваги: вивчаються біографії окремих представників, участь у колонізації Півдня України та управлінні краєм. Втім майже всі дослідження стосуються лише Катеринославської губернії і не дають можливості скласти комплексне уявлення про їх роль в розвитку краю.

Катеринославському дворянству присвячені роботи Ігора Кочергіна, а саме монографія «Соціальна трансформація Катеринославського дворянства друга половина XIX ст. – початок XX ст.». Підґрунтям для подальшого вивчення історії родини є роботи Наталі Суревої і статті Г.Ф. Соловйової та В. М. Стойчева, в якій висвітлена коротка інформація про рід Канкріних. Статті Соловйової стосуються лише Віктора Івановича Канкріна і його нащадка Олексія Канкріна, відношення яких до родини Канкріних викликає сумніви. Статті В. М. Стойчева стосуються окремо меценатської діяльності Віри Петрівни Канкріної і Івана Вікторівича Канкріна. А саме будівництво розглядається будівництво дитячого будинку для дівчат і технічного училища в місті Олександрієвськ. Не досліджена на сьогодні діяльність Івана Вікторовича, як губернатора Бессарабії та сенатора. Не розглянуто і значну частину, побудованих на півдні, підприємств, які суттєво впливали на економіку в цілому. Таким чином, історія роду Канкріних на даний час вивчена не достатньо.

Об'єктом дослідження є родина Канкріних на півдні України XIX – початку XX століття.

Предметом в цій роботі виступає діяльність представників родини, вплив, культурна спадщина

Виходячи з актуальності даної теми, *метою роботи* є аналіз історії, життєвої позиції родини Канкріних, взаємодії з соціальними групами та спонукання процесу розвитку.

- Охарактеризувати можливості вивчення історичного етапу дворянського заселення півдня України
- Висвітлити, стан джерельної бази і проблеми її дослідження.

- Проаналізувати вплив дворянства на розвиток території південної України в кінці 19-го початку 20-го століття на прикладі представників родини Канкріних
- Виявити їх вплив на різні сфери життя періоду дослідження.
- Роздивитись проблеми винищення інформації, яка призвела до майже повної втрати відомостей про представників родини і їх досягнень. Соціально-економічний розвиток сіл Григорівка і Веселянка, які були центром діяльності Канкріних на півдні України.
- Оцінити культурну спадщину і на територіях, які належали родині Канкріних на півдні України
- Дослідити можливості подальшого вивчення історії родини.

Хронологічними рамками даної роботи являються кінець XIX ст. – початок XIX ст. Нижня хронологічна межа обумовлена часом, коли представники родини з'являються на півдні України на території сіл Веселянка і Григорівка, початок їх розвитку. Верхня хронологічна межа визначена початком XXI ст. – тобто сьогодення, коли діяльність родини переосмислюється та отримує нове вивчення.

Територіальні межі. Робота охоплює територію сіл Григорівка, Веселянка, як території володінь родини і територій Катеринославської і Таврійської губерній як тих, на яких проходила діяльність родини Канкріних.

Наукова новизна Новизна дослідження полягає в більш глибокому вивченні історії родини Канкріних на півдні України на основі джерел і історико-культурної спадщини пов'язаної з її представниками. Її популяризація надасть можливість більшого осмислення історичних процесів, які відбувались на півдні України в кінці XIX – початку XX століття. Їх вплив на сьогодення. Стане підґрунтям для збереження об'єктів культурної спадщини цього часу.

Теоретичне значення даної роботи полягає у тому, що матеріали роботи можуть використовуватися в дослідженнях з краєзнавства.

Прикладне значення роботи у тому, що вона може використовуватися на уроках «Історії рідного краю» у середній та старшій ланці загальноосвітніх шкіл (5 – 10 клас).

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 4 розділи, 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, а також додатків. Загальний обсяг дипломної роботи становить - 84 сторінки, з них основного тексту – 74 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРІОГРАФІЧНІ, ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМИ

1.1. Історіографія дослідження

Родина Канкріних, як представників дворянства півдня України пореформеного періоду як окремий суб'єкт історичного процесу не було предметом самостійного вивчення в історіографії. Фактично діяльність родини губиться в історіографії дворянства, яка є дуже різноманітною. На сьогоднішній день відомості про родину Канкріних складаються з статей О. Ігнатуші, І. Кочергіна, В. Стойчева.¹ Частково розглядається великих роботах присвячених в цілому дворянству на території України. А саме в роботах І. Кочергіна і Н.Суревої.²

В роботах І. Кочергіна головною метою є простежити процес адаптації, виявити особливості соціальної поведінки та ідентифікації дворянського стану в цілому: якою була реакція станової організації катеринославського 6 дворянства на селянську та інші реформи Олександра II та контр реформи Розглядається, наскільки органічно/не органічно дворяни включилися до роботи нових самоврядних установ (земство, мировий суд, земські начальники); яке місце вони зайняли серед традиційних соціальних та етнічних груп; чим характеризувалася добродійна та просвітницька діяльність катеринославського дворянства. В статтях, присвячених саме родині Канкріних, проаналізовано громадську діяльність окремих

¹ І. О.Кочергін. Соціальна трансформація Катеринославського дворянства друга половина XIX ст. – початок XX ст. / «Герда» Днепропетровск, 2015 – с. 564

² Сурева Н.В. Джерела з історії дворянства Південної України останньої чверті XVIII – першої чверті XIX століття: дис. на здобуття наук. ступеню канд. істор. наук: 07.00.06 «Історія України». Сурева Наталя Вікторівна. – Запоріжжя, 2004. – с. 250 .

представників дворянського роду Канкріних у складі земського та дворянського самоврядування Олександрівського повіту та Катеринославської губернії. Також простежено їх заняття у сфері добродійності. Інформація про рід Канкріних автор представляє у поколінному розписі, складеному здебільшого на підставі архівних та опублікованих джерел. У поколінному розписі вміщені всі Канкріни, які були пов'язані не лише з Катеринославською губернією, але й всією Російською імперією. В розписі І. Кочергін не включає Віктора Івановича Канкріна (?–1917), якого вважають сином ватажка дворянства Олександрівського повіту І. В. Канкріна, але зазначає, що за даними, наведеними В. І. Федорченко та Г.Ф. Соловйовою, В. І. Канкрін служив у лейб-гвардії Уланського полку, у 1917 р. мав чин генерал-майора, був заарештований та вбитий чекістами. Вказує, що ця інформація потребує додаткового уточнення.

Н. Сурева присвячує свої роботи комплексному аналізу джерел з історії дворянства Південної України останньої чверті XVIII – першої чверті XIX століття. Досліджує закономірності руху документів з історії поміщицької колонізації та персонального обліку дворянства Південної України. Встановлено представництво джерел з історії дворянства в архівосховищах України, Росії та Польщі. Перш за все автора цікавить визначення структури джерельної бази, ступінь репрезентативності документальних джерел. В результаті розкриваються інформативні можливості актуалізованої джерельної бази для дослідження історії утворення південноукраїнських дворянських родів, формування поміщицького землеволодіння, участі дворянства у місцевому управлінні, становлення дворянських станових установ.

Велика кількість робіт присвячена Єгору Францевичу Канкріну. Але його життя і діяльність пройшли поза межами України.

На сьогоднішній день опубліковано чимало праць присвячених локально-історичним дослідженням певних регіонів чи областей. Але в основному, науковці зосереджують свою увагу на якійсь окремій темі,

розглядаючи її більш детально, не роблячи конкретно-узагальнюючих праць з історії певного населеного пункту. Треба зазначити, що єдиною надрукованою працею яка охоплює населені пункти Гигорівка і Веселянка є краєзнавча робота В. І Рєзніка «Дотик до витоків», яка викликає дуже багато питань і майже не посилається на джерела. Робота є описом історичних подій і історій села з періоду заселення і до сьогодні. Основна інформація стосується періоду радянської влади. Дореволюційна історія села подана на основі легенд і переказів. Автор іноді відхиляється від суті, звертаючи велику увагу на особистостей і події, які не стосуються історії сіл. Наприклад, листування Єгора Францевича Канкріна і Пушкіна.

Другою роботою, частина якої присвячена представникам родини Канкріних і території їх діяльності є робота Варяніка О. В «Історія родів», в якій зазначається, що вони не проживали на півдні України і заперечується навіть той факт, що вони поховані на землях, що їм належали, не зважаючи на відомості з метричних книг. Автор книги стверджує, що поставив собі за мету, знайти поховання Олександра Канкріна, для чого взяв відрядження до Санкт – Петербургу. Чотири доби пошуків не дали результатів. Але не дивлячись на це, автор навіть не припускає, що, не тільки Олександр, а і іншу представники родини поховані в селах Григорівка і Веселянка.

Невеликий опис села та історію його власників можна знайти у праці О. С. Афанасьєва - Чужбинського³ «Нариси Дніпра» Тут є деякі згадки про село Григорівка, опис і аналіз графів Канкріних і їх поглядів.

Коротко історію місцевості висвітлює наукова праця «Історія міст і сіл УРСР. Дніпропетровська область», де описується історія селищ Запорізької області.

Таким чином, історіографія даного дослідження являється не досить об'ємною. Так, не дивлячись на велику кількість теоретично-узагальнюючої літератури, яка створює засади нашої роботи, праці суто наукового характеру

³ Афанасьєв-Чужбинський О.С. Подорож у Південну Росію. Історична монографія. О.С. Афанасьєв-Чужбинський. – Д.: Січ, 2004. – с 469

представлені дуже слабо. Знання про історію родини Канкріних на півдні України та їх вплив на розвиток розвитку краю знаходяться на рівні пошуку даних і наукових розробок.

1.2. Джерельна база дослідження

Дослідження джерельної бази є одним з необхідних критеріїв наукового історичного дослідження. Основу джерельної бази дипломної роботи становлять архівні документи, письмові та усні джерела. За формальною ознакою, джерела даного дослідження можна розділити на наступні категорії:

- Неопубліковані архівні джерела Запорізького обласного державного архіву, Дніпровського державного архіву.

- Матеріали періодичної преси м Олександрійська, Олександрівського і Мелітопільського повітів, які дають змогу проаналізувати коло питань, які стосуються розвитку сіл, які належали Канкріним.⁴⁵⁶

- Рукописні та машинописні джерела, такі як описи засідань повітових зібрань, які дозволяють репрезентувати політичну діяльність представників родини.

- Було розглянуто і задіяно поколінні розписи і родові дворянські книги. Важливим джерелом стали електронні системи пошуку метричних книг і родинних зв'язків. Надважливим джерелом став інформаційно-пошукова база Сергія Волкова⁷, розділ «Учасники білого руху»

- Наративні джерела, що допомагають дослідити діяльність родини, розвиток території, відносини між дворянами і сільськими комітетами .

⁴ Газета Рада. Випуск № 250 від 01.11.1912

⁵ Газета Утро. Випуск №909 від 04.12.1909

⁶ Газета Киевлянин, Випуск № 74. від 07.11.1906

⁷ Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 4 справа 16

До письмових неопублікованих джерел належать документи Запорізького і Дніпровського обласних архівів, а саме

- протоколи, договори, квитанціями, запити та акти. Переписка з конторою графів Канкріних. Вони надають інформацію про позицію і погляди Канкріних в вирішенні спірних питань з селянами, меценатську діяльність, будівництво народних училищ, лікарень, церков.

- Окрема важлива група – інвентаризаційні описи маєтностей Канкріних в 1918 -1920 роках, які є чи не єдиним джерелом, за допомогою яких можемо мати уяву про знищені на сьогодні об'єкти⁸.

Відомості про діяльність представників родини висвітлені в «Описи засідань повітових зібрань». В них зазначається і взяття і зсунення з посад, досягнення в період їх обіймання. Також присутні відомості про будівництво, стан, розвиток лікарень і шкіл.

Участь в духовній сфері життя, меценатство, будівництво відображені в «Довідкових книгах Катеринославської єпархії» і «Довідкових книгах Таврійської єпархії». А також в «Матеріалах для історико-статистичного опису єпархії. Церкви і приходи»⁹

Таким чином, дана група джерел складає вагомий частину джерельної бази дослідження, які допомагають висвітлити широке коло питань, пов'язаних з діяльністю Канкріних і соціально-економічним розвитком на землях, які належали родині.

Окрему групу джерел складають матеріали періодичної преси, які представлені такими виданнями як:

- «Киевлянин»
- «Плуг і молот»
- «Рада»
- «Утро»

⁸ Волков С. Участники Белого движения в России URL: <https://xn--90adhkb6ag0f.xn--p1ai/>

⁹ Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской Епархии. Церкви и приходы прошедшего XXVIII столетия : Вып. 1-2. - Екатеринослав : Тип. Я. М. Чаусского, 1880. - 2 т, с - 121

- «Южный гудок»

З даних періодичних видань можна дізнатися новини, які безпосередньо стосуються теми дипломного проекту. Матеріали періодики дозволяють з'ясувати наступні питання:

- культурно-науковий розвиток території дослідження
- як змінювалась політична обстановка була на той час у відповідному краї. Її вплив на родину Канкріних
- дозволяють ознайомитись з біографічними, які були ще не досліджені
- як протікали революційні події і їх наслідки для родини Канкріних;
- оцінити вплив окремих представників родини на історію краю.

Окрему групу джерел, складають наративні матеріали, представлені усними свідченнями старожилів села Григорівка і Веселянка.

До усних джерел відноситься авторські етнографічні матеріали, зібрані під час експедиції у селах.

Інтерв'ю допомогли:

- Зібрати інформацію і встановити місця маєтностей родини Канкріних, яких на сьогодні не існує.
- Спогади, листи і фото людей, які служили в економії Канкріних дали цікавий матеріал, за яким можна скласти уяву про характер і відношення селін до Канкріних.
- Свідчення допомогли встановити місце першої церкви, побудованою Канкрінами і розпочати археологічну розвідку. В ході робіт було виявлено родинний склеп Канкріних
- Завдяки усним свідченням, на наступний рік заплановано археологічний пошук домової церкви графів Канкріних, де поховано ще чотирьох представників родини.

Вагомим джерелом, яке допомагає відчутти на собі дух тодішньої епохи і особливість життя на землях, що належали Канкріним є листування І. І. Чайкіна з Д. І. Яворницьким¹⁰.

Отже, тема дослідження має достатню джерельну базу, яка представлена неопублікованими архівними документами, матеріалами періодичної преси, машинописними та рукописними матеріалами жителів села та усними свідченнями старожилів.

Проведений аналіз джерельної бази засвідчує, що у своїй сукупності зазначені у роботі групи джерел складають забезпечення проблеми, а їхнє використання дає можливість досягти мети дослідження. В цілому наявна інформація в науковій літературі та джерелах дає можливість з достатньою повнотою висвітлити тему дослідження.

1.3.Методологічна база дослідження

В даній роботі було застосовано як загальнонаукові, спеціально-наукові та конкретно-наукові методи історичного дослідження.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є принципи науковості й об'єктивності пізнання, а також вивчення суспільних процесів і явищ. Це, насамперед, принцип історизму, який вимагає кожне явище розглядати як процес становлення та генези з урахуванням конкретно-історичної ситуації, у взаємозв'язку з іншими процесами (соціальними, духовними, економічними тощо). Такий підхід дає змогу прослідкувати безпосередній зв'язок минулого і сьогодення, зокрема, відношення населення до історії періоду, який вивчали з тільки з точки зору конфлікту і ворожнечі. А також прослідкувати зміни історичного процесу, які стали результатом заселення на півдні України дворянства, зокрема родини Канкріних.

¹⁰ Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького. Листи рідних, друзів і знайомих до Д.І. Яворницького / укладачі С. Абросимова, Н. Василенко, А. Перкова [та ін.]; за заг. ред. Н. Капустіної. Вип. 5. – Д.: Арт-Прес, 2010. – с 353

Використано історичний та логічний метод історичного дослідження. Історичний підхід визначає, що при дослідженні об'єкту, його сутність розкривається в певній часовій вертикалі. Логічний підхід – це підхід, який визначає сутність предмету в певному часовому зрізі по горизонталі. Отже, родина Канкріних розглядається в певних історичних періодах і, аналізуючи їх, можна простежити їх вплив в свій час, трансформацію сприйняття і культурна та історична спадщина сьогодні.

Було застосовано метод неповної індукції, коли при вивченні частини об'єктів, робиться загальний висновок, що всі об'єкти даного часу мають ті, чи інші властивості. За допомогою цього методу, було зроблено висновок про методи управління дворянської родини Канкріних, їх участь в селянській реформі і наслідки, вагомість меценатства і його спрямованість яка відобразилась, переживши періоди зміни ідеологій навіть на сьогоднішній день. На основі свідчення в джерелах про забезпечене життя мешканців сіл, якими володіли Канкріни, можна зробити висновок про моральні цінності, свідомість і можливість впливати.

Використовується такий метод історичного дослідження, як опис.. В даній роботі за допомогою цього методу дається опис дворянської родини Канкріних, описується стан церкви, яку було збудовано Олександром Канкріним і знайдений родинний склеп, церква в селі Веселянка, побудоване Канкріними Народне училище в Веселянці, яке подане на розгляд як об'єкт, що потребує статусу історичної пам'ятки, земська лікарня, яка і сьогодні дивує своїм розмахом та ін.

Було використано пошуковий метод, який дозволив виявити вагомі для подальшого дослідження об'єкти, які відкриють нам більше фактів про родину Канкріних.

Використовується й метод хронології. Хронологічний метод дає можливість розглядати явище в їх часовій послідовності, русі та змінах. Даний метод було застосовано при з'ясуванні хто з Канкріних, коли і які вагомі об'єкти будував. Також, метод було використано при складанні

хроніки подій власників маєтку Веселе. А головне в пошуку нащадків і родинних зв'язків.

Одним із методів, який було застосовано в даній роботі є метод усної історії. Було здійснено опитування старожилів села з таких тем, як «спогади про родину Канкріних», «маєток Канкріних», «місце поховання», «перша церква, побудована О. Є. Канкріним, «події в селі Веселянка в Григорівка і їх особливості під час революції» Було отримано чималий інформаційний матеріал, який було підкріплено документальними джерелами а також археологічним дослідженням.

В даній роботі було використано метод аналізу і синтезу. Метод аналізу полягає в фактичному розкладанні цілого на складові частини. Метод використано при дослідженні діяльності Канкріних. Метод синтезу означає поєднання різних елементів, сторін предмета в єдине ціле. Після дослідження діяльності кожного власника сіл було зроблено висновок про їх внесок у його розвиток.

Загалом, комплексне застосування методів для вивчення історії родини Канкріних і їх впливу на історичні події на півдні України в період кінця 19го початку 20-го ст. дає змогу скласти цілісне уявлення її участі в економічному, політичному, соціальному та культурному розвитку території. Надає розуміння важливості збереження архітектурних і історичних пам'яток, як свідків історичних подій періоду дворянського заселення. Задає напрямок для подальшого вивчення теми і заповнення «білих плям» історії нашого краю.

РОЗДІЛ 2.

ІСТОРІЯ РОДУ КАНКРІНИХ ТА ЇХ ПОЯВА НА ТЕРИТОРІЇ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ

2.1. Походження родини та постать Єгора Францевича Канкріна

Походження роду Канкріних є одним з найбільш спірних питань. Існує дві версії. Згідно першої, яку висловив мемуарист П. П. Вігель, Канкріни мали єврейське коріння. Цю версію підтримав К. А. Сальковський, який вважав, що дід міністра фінансів Є. Ф. Канкріна Йоган Генріх Канкрінус був рабином у землі Гессен. За другою версією, якої дотримується біограф Є. Ф. Канкріна Р. І. Сементовський, Канкріни були німцями за походженням, служили пасторами та офіцерами.¹¹

Предки роду графів Канкрін спочатку носили прізвище Кребс (Krebs oder Kräps), що в перекладі з німецької означає «рак». У 1636 році один з Кребса - лютеранський пастор Самуель Кребс - перевів своє прізвище на латинь, і став писатися Cancerinus; пізніше прізвище трансформувалася в Cancrinus і, нарешті, в Cancrin. Фамільне прізвисько знайшло відображення в родовому гербі графів Канкрін, в першому і четвертому полях якого зображений рак.

Над щитом знаходиться графська корона, на якій поставлені три турнірні шолома, середній прямий з них прикрашений графською короною, на якій видно чорний двоголовий увінчаний трьома коронами орел, а крайні з дворянськими коронами, на яких знаходиться по два чорних орлиних крила і між ними в середині по дві ракових клешні. Намет на щит червоний і блакитний, підкладений золотом і сріблом. Щит тримають два леви. Внизу щита девіз: «Labore» («Працею»)¹²

¹¹ Соловьева Г.Ф. Канкрины /Г. Ф. Соловьева // Немцы России: энциклопедия. К-О./ редкол.: В. Караев и др. –М., 2004. – Т.2. – С. 247-248.

¹² Кочергін І. О. Дворянський рід Канкріних в історії Катеринославщини / І. О. Кочергін // Придніпров'я: історико – краєзнавчі дослідження. Вип.14. – 2016. – С. – 21

На сьогоднішній день рід Канкріних відомий насамперед завдяки Єгору Францевичу. Він один з найбільш впливових і яскравих чиновників. В період царювання Миколи I, Єгор Францевич займав посаду міністра фінансів Російської імперії (1842-1844).¹³

Більшість робіт, які стосуються історії роду Канкріних, присвячені саме цьому діячу. Але варто зазначити, що вони були опубліковані більше ста років тому в ХІХ

Першим помітним кроком в кар'єрі Єгора Канкріна стала робота, в якій він зумів організувати ефективну систему постачання військ продовольством, справив ретельний розрахунок з союзниками, довів необґрунтованість багатьох фінансових претензій до Росії. У 1818 р Канкрін висунув проект скасування кріпосного права і поступового викупу селян із землею за рахунок коштів спеціального позикового банку. В 1839-1843 рр. провів трьох етапну грошову реформу: в 1839 р була здійснена девальвація асигнацій і встановлено їх тверде співвідношення з срібним рублем; в 1840 р - випущені державні кредитні квитки з твердим металевим забезпеченням; в 1843 р - проведений обмін паперових грошей на державні кредитні квитки.

Будучи прихильником державної підтримки промисловості, Єгор Францевич спростив порядок відкриття нових підприємств, сприяв розвитку гірського та лісового справи, вівчарства, реорганізував і поліпшив систему підготовки інженерних кадрів. У 1828 р він висловив ідею про створення в Петербурзі вищого технічного навчального закладу - Технологічного інституту, куди приймали осіб недворянського стану.

В 1816 Єгор Канкрін одружився з Катериною Захарівною Муравйовою (1796-1849). В шлюбі вони мали шістьох дітей¹⁴:

¹³ Адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1903 год. Памятная книжка и адрес-календарь на 1903 год. Екатеринославская губерния. – Екатеринослав: Типолитография губернского правления, 1903. – С. 1–82.

¹⁴ Кочергін І. О. Дворянський рід Канкріних в історії Катеринославщини. І. О. Кочергін Придніпров'я: історико – краєзнавчі дослідження. Вип.14. – 2016. – С. – 21.

Валеріан (1820-1861), генерал-майор, генерал-комісар Військового міністерства.

Єлизавета (1821-1883), фрейліна, з 1843 року дружина графа І. К. Ламберта (1809-1879).

Зінаїда (1821-1891), фрейліна, з 1844 року дружина графа Олександра Андрійовича Кейзерлінга (1815-1891).

Олександр (1822-1891), гвардії капітан, Олександрівський повітовий ватажок дворянства, голова повітової земської управи, почесний громадянин міста Олександрівськ, мировий суддя.

Віктор (1825-1882), гвардії полковник, професор, основоположник степового лісорозведення, повітовий ватажок дворянства, голова повітової земської управи;

Оскар (1831-1875)

Рід графів Канкрін внесений в V частину родовідних книг Катеринославської (щодо володіння нерухомим маєтком в Олександрівському повіті) і Київської губерній і в дворянські матрикули Курляндської, Ліфляндській і Естляндської губерній.¹⁵

2.2. Олександр, Віктор і Оскар Канкріни.

Таким чином, першим із Канкріних, який певним чином пов'язаний з Істрією півдня України, став Єгор Францевич Канкрін. Незадовго до своєї відставки з посади міністра фінансів він придбав землі в Олександрівському і Мелітопільському повіті Катеринославської і Таврійської губерній.¹⁶

В 1839 р. помер граф Юрій Помпейович Літто. Разом з дружиною Катериною Скавронською, він володів кількома десятками тисяч десятин в

¹⁵ Сурева Н.В. Джерела з історії дворянства Південної України останньої чверті XVIII – першої чверті XIX століття: дис. на здобуття наук. ступеню канд. істор. наук: 07.00.06 «Історія України» / Сурева Наталя Вікторівна. – Запоріжжя, 2004. – 250 с

¹⁶ Соловьева Г.Ф. Канкрини / Г. Ф. Соловьева // Немцы России: энциклопедия. К-О./ редкол.: В. Караев и др. –М., 2004. – Т.2. – С. 247-248.

Олександрівському і Мелітопільському повіті. У 1840 р ці землі купує Є. Ф. Канкрін. Він стає володарем величезний маєностей площею 60 тис. дес. зі всім населенням. Відомостей, про відвідування земель самим Єгором Канкріним немає. Після його смерті їх успадкували його сини Олександр, Віктор та Оскар. На 1850 р. вони володіли землями біля с. Григорівського, Велика та Мала Катеринівка, Юліївка, Вокресенка, Литовка, Листове, в яких загалом мешкало 1 453 чоловіків та 1 401 жінок.¹⁷

Одразу вступити у володіння новопридбаними землями спадкоємцям завадила Східна (Кримська) війна, яка почалася у 1853 р. В якій брати Канріни Олександр - капітан гвардії, Віктор - ротмістр гвардії та Оскар - корнет взяли участь.

¹⁷ Волости и важнейшие селения Европейской России. Выпуск VIII. Губернии Новороссийской группы – С-Петербург, 1886. – С. 59. [

2.2.1. Оскар Єгорович Канкрін

Оскар-Юлій Єгорович (1831 – 1875)

У червні 1853 р. спільно з братами володів 1 453 кріпаками та 35 747 десятинами землі. Внесений до Родовідної книги дворянства Катеринославської, рішенням Київського губернського депутатського зібрання внесений до Родовідної книги дворян Київської губернії разом з дружиною та дітьми. Оскар Єгорович був одружений з Ольгою Яківною Михайлівською (? – 26.05.1917). Діти: Костянтин та Олена¹⁸.

Сьогодні невідомо, чи відмовився Оскар Канкрін від спадка і чому саме не залишився на півдні України. Але відомо, що його життя і діяльність пройшли в Київській і Волинській губерніях

Непрямі відомості про Оскара вдалося знайти через згадки в джерелах про його сина.

Костянтин Оскарович (10.08.1862 – 25.02.1902) У 1899 р. володів маєтностями площею 1 220 дес. біля с. Войтовці, 276 дес. біля с. Волиця-Маркова, 1 474 дес. біля с. Сокольче Сквирського повіту Київської губернії Рішенням Київського губернського депутатського зібрання внесений до Родовідної книги дворян Київської губернії разом з батьком. Дружина: Ольга Костянтинівна Михайлівська (1867 – 19.07.1947). • Діти: Володимир, Ірина, Марина

В газеті «Волинь» від 22 квітня 1900 року в розділі «Местная хроника» зазначено: «В Житомире организовалось новое спортивное общество бегового и рысистого спорта. Инициаторами являются наши крупные землевладельцы, занимающиеся коннозаводством, губернский предводитель дворянства С.А. Уваров, граф К.О. и другие»¹⁹

¹⁸ Адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1903 год // Памятная книжка и адрес-календарь на 1903 год. Екатеринославская губерния. – Екатеринослав: Типолитография губернского правления, 1903. – С. 1–82.

¹⁹ Кухаркий О. С., Грибан Г. П. Спортивні товариства і організації Житомирщини 1893 – 1922 рр. / Житомир «Рута» – 2015, с. – 184

Цікаву розповідь про засновника товариства графа Константина Оскаровича Канкріна є в книзі «Танго з минулим».

«Як виявилося, він - був онуком видатного російського державного діяча, Міністра фінансів імперії графа Єгора Канкріна. А маєтності він і його нащадки мали на Житомирщині. Адже частина Сквирського повіту – це сучасні Попільнянський і Андрушівський райони нашої області. І саме там Міністр фінансів і засновник лісництв на терені імперії граф Канкрін, його дочка Лізавета (у заміжжі Ламберт) володіли маєтком до складу якого входили сучасні села цих двох районів Житомирської області – Сокільча, Маркова Волиця та Мостова (Війтівці)».

Якими видами діяльності займалися Оскар і Константин можна тільки здогадуватись. Можливо, вони продовжували лісницьку справу свого батька і діда та безумовно були власниками великих земельних наділів. Як засновник Волинського товариства любителів бігового і рисистого спорту, Константин Орестович Канкрін багато зусиль віддав справі розвитку кіннозаводства та кінного спорту. На жаль, 26 лютого 1902 року К.О. Канкрін на 40 році життя помер. Його поховали в Житомирі на православному (Вільському) кладовищі. Неподалік церкви на могилі графу К.О. Канкріну зберігся пам'ятник.

Малюнок 1 Пам'ятник над похованням К. О. Канкріна

2.2.2. Олександр (Фабіан-Франц) (1822 – 25.04.1891) і Віктор (10.02.1825 – 30.12.1882) Канкріни

Після закінчення війни у 1856 рр. Олександр і Віктор з'являються на придбаних землях. Швидко і активно починають розвивати господарство. Як

вдається їм це в найближчі роки показує наступний спогад. В книзі О.С. Афанасьєва-Чужбинського, в якій описано подорож 1856-1860рр. автор зазначає: «Тут зосереджене раціональне степове господарство і саме тут, в чудовому сільському будинку, постійно живуть справжні пани, життя яких мало б служити зразком для багатьох і багатьох поміщиків – не стосовно багатства, а стосовно простоти і зручності, що очікують на кожного гостя. Один з власників, граф А. Е. виконує обов'язок предводителя дворянства Олександрівського повіту і дивиться на свою посаду не як на випадкову ступінь вивищення над іншими, не як засіб улагоджувати власні справи, маючи вплив на повітову владу а як на обов'язок, з сумлінним виконанням якого пов'язана доля багатьох людей, що інколи вимагає і пильного спостереження, і більшого, аніж офіційне співчуття. В його гостинному домі всі обласкані рівною мірою, без тої дражливої різниці, яка трапляється у багатьох поміщиків, і чи приїхав гість у кареті, чи у селянському возі, він може сміливо розраховувати на те, що знайде істинно російську привітність, увесь можливий комфорт, російські і закордонні журнали і завжди приємну, освічену бесіду. Важко мені буде забути приємний вечір проведений в сім'ї графів Канкріних ще так недавно після поніверянь непривітними степами північної Тавриди. Мова була про близький кожному предмет – про покращення побуду селян і треба було бачити, з яким шляхетним захопленням говорили обидва брати про цю справу, і як би їм хотілося вселити ці почуття в усіх дворян свого повіту. Бесіда ця була живлющою для мене тим більше, що таке важливе і благодійне питання не всюди вирішується так втішно...»²⁰

В 1856 Олександр Єгорович обирається головою дворянства Олександрівського повіту. На той час Канкріни були новачками в Олександрівському повіті, тому обрання представника їх родини виглядає

²⁰ Афанасьєв-Чужбинський О.С. Подорож у Південну Росію. Історична монографія / О.С. Афанасьєв-Чужбинський. – Д.: Січ, 2004. – С 269

несподівано²¹. Скоріш за все зіграло роль те, що вони мали великі земельні володіння, отже, були заможними. А головне, завдяки родинним зв'язкам мали контакти при імператорському дворі. Через рік О. Є. Канкрін мав бажання зайняти посаду губернського голови.. К. П. Шабельський, який займав цю посаду у січні 1857 р був призначений Чернігівським губернатором. О. Є. Канкрін хотів подати свою кандидатуру але його не підтримав губернатор А. Я. Фабр.

Кінець 1850-х рр. ознаменований підготовкою до проведення селянської реформи. 5.04.1858 р. імператор Олександр II іменним рескриптом на ім'я Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора дозволив дворянству сформувати спеціальний комітет. Членів комітету повинно було обрати місцеве дворянство. У травні–червні 1858 р. на повітових благородних зібраннях члени й кандидати до комітету були обрані, серед них був і О. Є. Канкрін. Оскільки Олександр Канкрін брав участь у роботі губернського комітету, він знав чого чекати від селянської реформи. Він та його брат Віктор володіли більше ніж 1000 кріпаків, яких згідно з «Положенням про селян, які вийшли з кріпосної залежності» слід було наділити землею. Аби не втратити кілька тисяч десятин землі, брати у березні 1862 р. та лютому 1863 р. уклали з селянами кілька викупних угод, за якими дарували їм 1/4 наділу. Тобто, селяни отримали мінімальний наділ (1 дес.), а землевласники при цьому зберегли за собою більшість власних земель.²²

Селянська реформа негативно позначилася на господарстві Канкріних. Наприкінці 1840-х рр. О. Є. Канкрін почав розводити овець.²³ У 1860-х рр. його маєток вважався одним з найбільших господарств, де вівчарство було

²¹ Екатеринославское уездное земское собрание с 25 октября по 3 ноября 1866 года. – Екатеринослав: В типографии губернского правления, 1867. С – 128

²² Адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1903 год // Памятная книжка и адрес-календарь на 1903 год. Екатеринославская губерния. – Екатеринослав: Типолитография губернского правления, 1903. – С. 1–82.

²³ Александровское уездное собрание 1866 (с 5 по 12 апреля). Протоколы и приложения к ним. – Екатеринослав: В типографии Я.М. Чаусского, 1866. – С120

поставлено на наукову основу: розрахунки норм годування, норми отримання вовни, приплоду, кількості та вартості робітників (пастухи, робітники, які здійснювали стрижку овець) тощо. Олександр написав наукову роботу «Овцеводство в Екатеринославской губернии в 1868 и 1869 годах» / [Землевладелец Екатериносл. губ. и гр. А. Канкрин]. - Екатеринослав : тип. Я.М. Чаусского, 1870р.

Протягом 1868–1869 рр. його прибуток від невеликої отари овець у 1 106 голів склав 2 873 рублів.²⁴ Причому, цей прибуток він вважав невеликим, оскільки під тиском низьких тарифів на закордонну вовну його та інші господарства зазнали збитків. Через зменшення прибутків він змушений був констатувати, що вівчарство на Катеринославщині відходить в. Внаслідок соціально-економічних змін пореформеної доби (подорожчання робочих рук, відсутність дешевих кредитів, конкуренція з боку дешевої австралійської вовни) маєток О. Є. Канкріна став занепадати. Він писав з цього приводу: «Я добре знаю той неспростовний аргумент, що лихо та економічні збитки, які вражають один стан, власне поміщика, не є ще спільним лихом, оскільки на його місце прийде інший, на місце іншого прийде третій і так далі, хоч би й з іншого стану».²⁵ О. Є. Канкрин та інші дворяни усвідомлювали це, однак не могли змиритися з розоренням дворян-землевласників, оскільки занепад дворянських господарств, на їхню думку, обов'язково призведе до розорення робочого люду, а «лихо, яке вразить добробут робочого класу важко й не скоро виправиться; воно відіб'ється зубожінням народу та занепадом його моральних сил» Можливо, бажаючи змінити ситуацію на краще, Канкріни взяли активну участь у роботі новостворених самоврядних земських установ. Вони сподівалися, що завдяки земству зможуть поліпшити умови ведення господарства в усіх маєтках землевласників.

²⁴ Канкрин А.Е. Овцеводство в Екатеринославской губернии в 1868 и 1869 годах / А.Е. Канкрин. – Екатеринослав: Печатано в типографии Я.М. Чаусского, 1870. – 58 с

²⁵ Отчет Екатеринославского губернского предводителя очередному губернскому дворянскому собранию 1886–1889. – Екатеринослав: Типография губернского правления, 1889. – 85 с

Олександр та Віктор Канкріни увійшли до складу першого Олександрівського повітового зібрання. Окрім цього О. Є. Канкрін у травні 1866 р. був обраний головою повітової управи Олександрівського земського зібрання.²⁶ На посаді голови управи він пропрацював три роки і пішов у відставку 6 лютого 1869 р. у зв'язку з домашніми обставинами. Гласний М. О. Корф заявив під час чергового засідання земства, що «управа під головуванням графа поклала міцні підвалини юній земській справі» О. Є. Канкріну справді вдалося зробити чимало. Під час його роботи було виявлено 67 тис. дес. землі не обкладених податком. Земська управа обклала податками все нерухоме майно в повіті й тим самим полегшила податок на землю, розподіливши його між усіма землевласниками. Податками були обкладені й землі, які не використовувалися в сільському господарстві, зокрема, плавні. Причому сам О. Є. Канкрін володів плавнями, отже, заради спільної справи він пішов на певні жертви. Окрім цього натуральна підводна повинність була замінена грошовою, знайдено гроші на розвиток поштової служби, забезпечено успішну боротьбу з ховрашками, які були серйозною загрозою для врожаїв у середині XIX ст., організовано злагоджену роботу канцелярії земської управи. Такі кроки наповнили бюджет Олександрівського повітового земства, що дозволило розвинути мережу шкіл, лікарень, доріг. Кроки О. Є. Канкріна вплинули й на розвиток міського господарства.²⁷

Олександрівська міська дума своїм рішенням від 23 лютого 1869 р., «бажаючи висловити вдячність колишньому голові Олександрівської повітової земської управи, землевласнику відставному гвардії капітану графу О. Є. Канкріну за його всебічну працю на користь м. Олександрівська»,

²⁶ Александровское уездное собрание 1866 (с 5 по 12 апреля). Протоколы и приложения к ним. – Екатеринослав: В типографии Я.М. Чаусского, 1866. – 120 с

²⁷ Отчет Екатеринославской уездной земской управы за 1889 год. – Екатеринослав: Типо-литография Я.М. Чаусского, 1890.

клопоталася про надання йому звання «почесного громадянина» міста Олександрівська.

У 1869 р. Олександр Канкрін – дійсний член Катеринославського губернського статистичного комітету за вибором дворянства. 30.09.1871 р. його було обрано почесним мировим суддею Олександрівського повіту.²⁸

На межі 1860–1870-х рр. Канкріни змінили своє ставлення до земської справи. Після відмови від обов'язків голови управи О. Є. Канкрін також відмовився брати участь у роботі Ревізійної комісії. Це сталося 26 вересня 1870р. Олександр та Віктор Канкріни вже не відвідували засідань Олександрівського повітового земства, а згодом вийшли з його складу, переключившись на домашні справи. Ймовірно справи йшли не найкращим чином. Це підтверджується намаганням О. Є. Канкріна звільнити від державного земського збору заплавні землі, яких у нього було 8 609 дес. Цей податок був запроваджений за сприяння самого О. Є. Канкріна. Напевно лише скрутна економічна ситуація змусила піти на цей крок, але земське зібрання відхилило прохання.

Про графа Віктора Канкріна набагато менше відомостей. Ймовірно Віктор і Олександр розділили між собою землі по річці Конка (Кінкька). Віктор господарював на землях сел. Цар Кут, поселення Веселе (в майбутньому Весеслянка). Віктор Єгорович займався лісогосподарством.

В 1868р. – разом із сином Іваном реконструював парафіяльну церкву, побудовану 1819 графінею К.В. Літта.²⁹ Вклав чималі гроші у будівництво залізниці. 1875 – відкрито залізничний рух на гілці Лозова-Севастополь через м. Олександрівськ та м. Василівку. За значну фінансову допомогу у будівництві імператор дозволив найменувати залізничну станцію

²⁸ Очередное Екатеринославское губернское дворянское собрание // ЕГВ. Часть неофициальная. – 1889. – 23 сентября. – № 75. – С. 2–3.

²⁹ Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской Епархии. Церкви и приходы прошедшего XXVIII столетия : Вып. 1-2. - Екатеринослав : Тип. Я. М. Чаусского, 1880. - 2 т., С - 112

«Канкринівська» Ця назва збереглася і сьогодні з незначною трансформацією «Канкринівка»

У 1866 р. Віктор Канкрін обирався гласним Олександрівського повітового земського зібрання, входив до числа гласних першого Катеринославського губернського земського зібрання. У 1866–1869 рр. – займав посаду земського гласного Катеринославського губернського земського зібрання. 21.09.1866 р. був обраний до складу Катеринославської губернської земської управи. 7.02.1869 р., 30.09.1871 р., 23.10.1882 р. обирався почесним мировим суддею Олександрівського повіту.³⁰

Протягом 1870 – початку 1880-х рр. Канкрини не проявляли помітної громадської активності.

2.2.3. Іван Вікторович Канкрін (14.01.1854 – ?)

Син Віктора Канкріна – один за найяскравіших представників родини Канкриних. Навчався на юридичному факультеті Київського університету. 19.12.1877 р. з 3-го курсу добровільно поступив рядовим 2-го розряду в 8-й уланський Вознесенський полк. Брав участь у російсько-турецькій війні 1877–1878 рр. 8.02.1878 р. – унтер-офіцер, 10.03.1880 р. – портупей-юнкер, 25.03.1880 р. – корнет, 31.10.1880 р. звільнений зі служби за домашніми обставинами.³¹

Повернувшись в Веселянку, Іван Вікторович одружується зі своєю двоюрідною сестрою. Вони удвох становляться власниками майже всіх маєтностей в селах Григорівка, Веселянка, Малоктеринівка, Хитрівка, Юльівка. Інші нащадки володіли лише невеликими земельними наділами. Декілька з них Іван Вікторович викупить з часом. Наприклад, в 1903 році

³⁰Отчет Екатеринославского губернского предводителя очередному губернскому дворянскому собранию 1886–1889. – Екатеринослав: Типография губернского правления, 1889. С– 85

³¹ Известия по Таврической губернии // ЕГВ. Часть неофициальная. – 1886. №78. – С.6

придбав маєток біля с. Григорівка і пустка Суха Олександрівського повіту площею 1 784 дес.

В 1883 році У Канкріних народжується син Кирило а в 1883 році Володимир.

29.10.1885 р. обраний почесним мировим суддею Олександрівського повіту. 25.09.1886 р. обраний на посаду ватажка дворянства Олександрівського та Маріупольського повіту.³²

В 07.02.1887 році в сім'ї з'являється дівчинка – Ніна. Судячи з метричних книг Цар Кутівської церкви, Марія Олександрівна Канкріна померла 08.02.1887 року. Логічно припустити, що від ускладнень при пологах.

20.02.1887 р. за проханням звільнений з посади почесного мирового судді

22.10.1888 р. обраний почесним мировим суддею Олександрівського повіту на три роки, 19.04.1889 р. нагороджений орденом Св. Станіслава 2 ст., 26.09.1889 р. обраний ватажком дворянства Олександрівського та Маріупольського повіту. 30.08.1891 р. нагороджений орденом Св. Анни 2 ст., 19.01.1893 р. обраний маршалком дворянства Олександрівського повіту, 28.03.1893 р. пожалуваний у званні камер-юнкера, 30.08.1894 р. нагороджений орденом Св. Володимира 4 ст., 30.08.1894 р., у січні 1896 р. обраний маршалком дворянства Олександрівського повіту, 17.04.1896 р. – статський радник, 6.05.1898 р. отримав звання камергера, 22.01.1899 р. обраний маршалком дворянства Олександрівського повіту, 18.04.1899 р. – дійсний статський радник,

На початку 1890-х Канкрін одружується вдруге з Вірою Петрівною Струковою. В цьому шлюбі Іван Канкрін мав двох дітей Івана 1892 р.н. народження і Єлізавету 1895 р.н.³³

³² Адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1903 год // Памятная книжка и адрес-календарь на 1903 год. Екатеринославская губерния. – Екатеринослав: Типолитография губернского правления, 1903. – С. 1–82

Можна з впевнено казати, що після того, як у 1886 р. повітовим ватажком дворянства Олександрівського повіту було обрано Івана Вікторовича Канкріна, родина Канкріних повернулася до числа провідних діячів. Він займав посаду повітового голови в Олександрівському земському зібранні протягом 18 років. Також неодноразово обирався почесним мировим суддею, входив до керівництва багатьох повітових установ. Зокрема на початку ХХ ст. він був почесним головою товариства сприяння фізичному вихованню дітей. Я. П. Новицький характеризував І. В. Канкріна як енергійного громадського діяча, якого вважав кращим захисником народної школи Олександрівського повіту.

Окрім земської діяльності, І. В. Канкрін дбав і про власне господарство. Він належав до числа небагатьох землевласників, які систематично займалися лісорозведенням.

В газеті «Рада» 1902 року знайдено оголошення: «В веселянких питомниках графа Івана Вікторовича Канкріна имеются в продаже фруктовые и декоративные деревья всех сортов, груши яблони, абрикосы, черешни, сливы орехи грецкие, смородина, крыжовник, виноград и украсительные деревья и кустарники. Все сорта проверены и оказались весьма подходящими для степной местности. Каталоги высылаются бесплатно с требованиями же высылать обращаться в Веселянскую экономическую контору его сиятельства графа Ивана Викторовича Канкрина, в Александровск Екатеринославской губернии».³⁴

³³ Сурева Н.В. Джерела з історії дворянства Південної України останньої чверті XVIII – першої чверті XIX століття: дис. на здобуття наук. ступеню канд. істор. наук: 07.00.06 «Історія України» / Сурева Наталя Вікторівна. – Запоріжжя, 2004. – С 250.

³⁴ Газета Києвлянин, Випуск № 74. від 07.11.1906

В Веселянці граф Канкрін будує великий виноробний і ректифікаційний завод. В Олександрівську Іван Канкрін мав пивоварню до 1908 року.³⁵

Одночасно Іван Канкрін стає будувальником шкіл в селі Веселянка і Малокатеринівка, бере на себе опіку Григорівською школою. Будучі головою будівельного комітету, створеному разом з мешканцями села, в 1985 році сприяє будівництву Іоанна Богослова церкви в селі Веселянка. В 1900 році відкрито Олександрівське технічне училище на яке Іван Вікторович пожертвував 1700 рублів і 1000 рублів на гуртожиток.

В 1903 році виборює будівництво в Веселянці земської лікарні, в будівництво якої вкладає і власні кошти.³⁶

І. В. Канкрін брав безпосередню участь у проведенні адміністративних змін, пов'язаних з утворенням Маріупольського повіту. Тривалий час він одночасно очолював Олександрівське та Маріупольське дворянські зібрання, однак не прагнув до утримання за собою влади над двома повітами. У січні 1893 р. він запропонував губернському зібранню клопотатися про створення окремої посади ватажка для дворянства Маріупольського повіту та зберегти при цьому єдину для двох повітів дворянську опіку. Видатки на канцелярію ватажка І. В. Канкрін пропонував віднести на рахунок губернських дворянських зборів через малу чисельність землі у дворян Маріупольського повіту. Через те, що канцелярію Маріупольського ватажка передбачалося утримувати за рахунок усіх дворян губернії, він пропонував запровадити процедуру його обрання всіма дворянами губернії, які мають на те право. Присутні підтримали пропозиції³⁷ І. В. Канкріна окрім однієї – гроші на канцелярію маріупольського голови мали збиратися з дворян

³⁵ Список лиц, избранных в земские гласные и кандидаты к ним по Мариупольскому уезду на трехлетие с 1892 г. // ЕГВ. Часть официальная. – 1891. – 12 октября. – № 79. – С. 1

³⁶ Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 2 справа 39

³⁷ Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 4 справа 3

Маріупольського повіту і лише у випадку нестачі коштів вони могли бути взяті з губернського дворянського збору.

У 1906 р. його востаннє обрали гласним Олександрівського повітового земського зібрання, на яке він не прибув. Через рік, перебуваючи в Анапі, він повідомив голову повітового земського зібрання В. С. Миргородського, що відмовляється від звання гласного.³⁸ Виступаючи перед земськими гласними, В. С. Миргородський заявив, що І. В. Канкрін був ідеальним головою земського зібрання і запропонував повісити його портрет у залі засідань.

В одній з інвентаризацій земель граф збирає інформацію і пише працю: «Еврейские земледельческие колонии Александровского уезда Екатеринославской губернии» / сост. граф И. В. Канкрин. - Екатеринослав : Печатня С. П. Яковлева, 1893. - 259 с., 11 л. табл.; 29 см

Однією з причин занепаду дворянських маєтків Іван Вікторович бачив у євреях, у яких дворяни брали кредити під лихварські відсотки. Євреїв він оцінював негативно і називав «торгашами, які за своєю природою забирають в руки все, що може служити предметом торгу або наживи. Важка праця землероба їм ненависна, і не тому, що вона вимагає фізичної роботи, а тому, що немає тут місця обману – цієї головної основи всіх життєвих проявів побуту євреїв»³⁹

У 1908-1912 роках Іван Вікторович обіймав посаду Бессарабського губернатора, був зарахований до Державної канцелярії. У 1913 році був призначений сенатором, присутнім у другому департаменті. Доля після революції невідома.

З села Веселянка до Санкт – Петербургу Іван Канкрін взяв з собою помічника Малюка Андрія Юхимовича, який працював при конторі. За

³⁸ Отчет Екатеринославской уездной земской управы за 1889 год. – Екатеринослав: Типо-литография Я.М. Чаусского, 1890, С - 115

³⁹ Канкрин И.В. Еврейские земледельческие колонии Александровского уезда Екатеринославской губернии / И.В. Канкрин. – Екатеринослав: Печатня С.П. Яковлева, 1893. С– 259

спогадами його правнука Іван Канкрін не шкодував грошей на освіту, заставляв багато читати. На фото 1913-го року, зроблений в будинку Канкріна в Санкт-Петербурзі виявлено список творів О. С. Пушкіна, записані олівцем.

Також знайдені і записані розповіді правнука садівника графа Канкріна, які додають розуміння людських якостей і характеру Івана Вікторовича. Він надав в борг суму для споруди будинку, який дозволив віддавати частково з зарплатні. В подальшому частину борга було списано. Дім садівника зберігся.

Отже, Канкріни протягом 1850–1900-х рр. входили до числа провідних діячів Катеринославської і Таврійської губерній. За їх активної участі були проведені селянська земська і судова реформи. Через дворянське та земське самоврядування вони впливали на соціально-економічний, суспільний, культурний розвиток краю та розвиток інфраструктури повіту і повітового центру.⁴⁰

2.2.4. Віра Петрівна Канкріна

Віра Петрівна Канкріна отримала освіту у пансіонаті пані Труба у Санкт – Петербурзі. Вона була володаркою землями у Катеринославському та Констянтиноградському повітах Катеринославської губернії.

Повітове Олександрівське кураторство дитячих притулків було створено у 1894 р. Віру Петрівну було обрано головою на перших зборах дитячого притулку м. Олександрівська.⁴¹

Графиня опікувалась закладами і не шкодувала грошей на їх потреби. Канкріна В. П. зробила найбільший благодійний внесок: «білизни та одягу –

⁴⁰ Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1889 год. – Екатеринослав: Типография губернского правления, 1889. – 600 с. – V с.

⁴¹ Стойчев В. М. Графиня Канкріна Вера Петровна – попечительница детей / В. М. Стойчев // Миг.- 2008. №16. – С.58.

на 596 рублів 49 копійок, продуктів, домашніх тварин, бричку, господарського реманенту – на 260 рублів, а також 14 термометрів та «много детских игрушек, ценность коих не определена».

Графиня надіслала для всіх дітей притулку подарунки та іграшки на честь святкування Різдва у 1896 р.

Віра Петрівна була почесною куратор кою освітнього процесу в жіночій гімназії,⁴² починаючи з дня відкриття в Олександрівську в 1897 р. міської жіночої прогімназії, в 1901 р. реформованої в семикласну, а в 1902 р. у повну восьмикласну гімназію.

Канкріна В. П. пожертвувала на потреби кураторства 200 руб.. За кошта графині придбано рояль – 200 руб.. При відкритті гімназії графинею було також виділено кошти на виплату нагород.

З 1897 р. до 1903 р. коштом графині купувались книги, що видавались гімназисткам за успішне навчання (мінімум на 1000 руб.).

На потреби кураторства лише за 1903 р. сума пожертв від Канкріної Віри Петрівни склала 200 руб., на «приобретение золотых медалей, в пособие города» - 60 руб.,

Виділялись кошти також на організацію навчальних прогулянок. Окрема стаття - на преміювання класних наглядачів за нагляд під час канікул. Також вносились кошти на придбання нагород для гімназисток за успіхи у навчанні з малювання. Сума пожертв за цими статтями була приблизно 500 руб.

Були і постійні пожертви. Зокрема графиня займала посаду голови в «Товаристві допомоги нужденним учням в жіночій гімназії» і виділяла кошти.

10 грудня в рекреаційній залі жіночої гімназії м. Олександрівська було дозволено помістити портрет графині Віри Петрівни Канкріної.

⁴² Постановления XXIII очередной сессии Екатеринославского губернского земского собрания. С 3 по 14 декабря 1903 года с 384 приложениями. – Екатеринослав: Типография губернского правления, 1889. – 756 с

З 9 липня 1898 р. Канкріна В. П. була обрана в довічні почесні члени Олександрівського повітового піклування дитячих притулків. З серпня місяця 1901 р. за ініціативою графині В. П. Канкріної та її коштом, у якості експерименту, введено ткацтво в дитячому будинку для дівчаток. З 1 січня 1902 р. засновані нею курси стали доступними й іншим дівчатам, за чотирьохмісячні курси навчання ткацькому ремеслу вони сплачували лише 5 руб.⁴³

Варто відзначити, що за короткий час, завдяки ткацтву, у притулку було пошито цілу зміну суконь та фартухів з паперової матерії для вихованець. Окрім того, було зіткано дві дюжини рушників, 32 аршини вовняної тканини.

Домова церква в приміщенні дитячого притулку була побудована в 1898 році. Вона була споруджена на кошти піклування дитячого притулку відомства Імператриці Марії. На даху дитячого притулку була розміщена дерев'яна дзвіниця. У приютських церкви був облаштований один престол на честь святих мучениць Віри, Надії, Любові та матері їх Софії. Церква ця була досить забезпечена церковним начинням і богослужбовими книгами.⁴⁴

Головним завданням притулку була турбота про дітей і їхнє виховання. Діти які не досягли шкільного віку під наглядом доглядачка і старшої няньки вчилися шити, в'язати, вважати кубики, слухати і розповідати казки, займатися гімнастикою. При притулку існувала школа, яка працювала за програмою однокласній сільської школи. У ній вчили читати, писати, рахувати, співати, Закону Божого, виконання релігійних обрядів.

Богослужіння в домашній церкві при сиротинці, крім вихованок, відвідували також учениці міської жіночої гімназії.

⁴³ Положение о губернских и уездных земских учреждениях // ЕГВ. Часть официальная. – 1903. – 18 июля. – № 56. – С. 1–2

⁴⁴ С. О. Сніда. Катеринославська єпархія російської православної церкви у суспільно-політичних процесах 1917–1920 рр. / Дисертація// дніпро, 2016 – 208 С.

Так описує притулок преса:

«25 серпня 1896 року відбулося відкриття притулку. Діловодом призначений Яків Новицький. Внутрішнє приміщення мало 15 кімнат різного призначення, у дворі були необхідні служби, вся споруда обійшлася 28118 руб 77 коп. На перших порах в ньому було 26 дівчаток 4 - 12 років, в 1915 році було 56 вихованок 3 - 16 років.

Завданням притулку було опіка про дітей і їхнє виховання. Існувала школа яка працювала програмі 1 класу сільської школи в ній вчили читати писати рахунком співати закону божому виконання релігійних обрядів.

При притулку була церква, службу в ній до слова відвідували учениці міської гімназії. Вчення тривало до обіду 4 години, після обіду 2, в році 9 місяців. Курс навчання тривав чотири роки

У притулку існував строгий режим. Діти до 6 років повинні були шити, в'язати, вважати кубики, слухати і розповідати казки, займатися гімнастикою. Діти старше прибирали постіль, кімнати, витирали підлоги, одягали і надавали послуги молодшим, мили чайний посуд, готували стіл, розносили їжу, прислуговували біля столу, прибирали в буфет, несли посуд, чергували і т.п.

Їжа дітей була різноманітною і калорійною. У меню були на завтра до Чай з білим хлібом, молоко солодке, капуста смажена зі свіжим салом, сало смажене, найчастіше чай з молоком.

На обід борщ з м'ясом або грибами, щі, вареники з сиром і сметаною або капустою, сало смажене, баранина, каша з молоком, гарбузова каша з молоком, риба смажена, каша ячна або гречана, смажену картоплю, кисіль, узвар.⁴⁵

На вечерю суп з маслом, кисле молоко, смажене сало, гаряче солодке молоко, каша молочна, капуста смажена з салом, печена гарбуз, смажена капуста, картопля, квасоля, сочевиця, риба смажена.

⁴⁵ Постановлення Мелітопольського собрания 1900 год. – Мелітополь 1900. С. 332

Одяг був простим, міцним, гарним.»

Малюнок 2 *Вигляд дитячого притулку для дівчат до революції*

Таким було життя притулку до першої світової (1914 г.), пізніше - біднішими. У 1919 році він був закритий. Після дитячого притулку в 1920-і тут розміщувалася колонія для малолітніх злочинців, згодом переобладнана під міську в'язницю. Таким чином, в останні більш ніж 80 років садиба Олександрівського дитячого притулку імені графині В.П. Канкрін служить тюремному відомству. Нині в садибі дитячого притулку розміщується Запорізьке СІЗО. (малюнок 2)

У 1904 р. було створено Олександрівське товариство сприяння фізичному вихованню дітей. Почесним головою товариства був обраний Іван Вікторович Канкрін, головою правління – його дружина Віра Петрівна.⁴⁶

Саме завдяки постійній турботі таких людей як графиня Віра Петрівна Канкріна, відбулися позитивні зміни у сфері охорони здоров'я (побудовані лікарні), освіти (збудовані училища та створені бібліотеки) тощо. До того ж, завдяки фінансуванню гімназій, діти з найбідніших прошарків, отримували шанс на пристойне життя завдяки навчанню та отриманню професії.⁴⁷

Благодійні пожертви не переслідували корисливих цілей і одержання прибутку в майбутньому.

Окрім роботи в дворянському та земському самоврядуванні Канкріни багато коштів, сил і часу приділяли благодійній діяльності.

⁴⁶ Новицький Я. П. История народного образования. Итоги народного образования в Александровском уезде (Екатеринославская губерния) (1866-1886гг.) / Я. П. Новицький //Новицький Я. П. Твори: у 5 т. / Я. П. Новицький – За-поріжжя, 2007. – С. 338-359

⁴⁷ Благодійність з жіночим обличчям: Канкріна Віра Петрівна. Гретченко Анастасія / https://archivzp.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=688&Itemid=49&lang=ua

Меценатство вважалося святим обов'язком, діяльністю, спрямованою на розвиток науки, культури, мистецтва, освіти, охорони здоров'я – всіх тих сфер, які сприяли процвітання і розвитку прогресу⁴⁸.

⁴⁸ Постановления XXIII очередной сессии Екатеринославского губернского земского собрания. С 3 по 14 декабря 1888 года с 384 приложениями. – Екатеринослав: Типография губернского правления, 1889. – С 756

РОЗДІЛ 3.

ВПЛИВ РОДИНИ КАНКРІНИХ НА СФЕРИ ЖИТТЯ І РОЗВИТОК СІЛ ВЕСЕЛЯНКА І ГРИГОРІВКА

З появою родини Канкріних на успадкованих ними землях починається економічний і культурний розквіт. Їм вдалось створити тут раціональне господарство, забезпечити населення робочими місцями.

Моментом, який яскраво свідчить про рівень життя мешканців є лист І. І. Чайкіна вчителя історії, археолога, письменника до свого друга і соратника Д. І. Яворницького:

«16.02.1893

с. Григорівка Олександрівського пов.

Катеринославської губ. – Ташкент

Дорогой и незабвенный Дмитрий Иванович!, сижу и я на реке и плачу [великим] плачем, только на реке не Вавилонской, а Конской! Я уже не в Покровской, а в Григорьевке (Канкріна) на реке Конке, т.е. около великих запорожских лугов. С большою грустью расстался с Покровской, да немало пожалели за мною и покровские обыватели! Не напишу, почему оставил Покровское, так как пришлось бы писать Вам не письмо, а целое литературное произведение на тему: «Груженник учитель и его скитальчество...»

В Григорьевке устроился недурно, да обыватели не нравятся: они представляют из себя каких-то перевертней с подколёсной железнодорожной цивилизацией и александровским мещанским духом пропитаны. Григорьевцы, по внешности, не-то немцы, не-то болгары (здесь, по Конке, болгары задунайские капусту садят), не-то мещане. Словом, всё

окружающее григорьевцев на них отразилось и они вышли лирики-[...], не-то, что покровчане-степовики.»⁴⁹

3.1. Вплив на соціальну сферу життя

3.1.1. Медичні установи

Лікарня, яка знаходилась в селі Григорівка (Новогригорівка) побудована і частково утримувалась коштами Олександра Канкріна. Вона була показною для свого часу. Саме її описує мандрівник Афанасьєв-Чужбинський. В Постановах Земського зібрання вона описана як така, яка має всі умови для якісного обслуговування нужд населення.

«Єлісаветівська» земська лікарня була розрахована на 35 ліжок. При собі мала власну земську аптеку. Приймала біля 5000 хворих на рік за даними станом на 1874 рік. В день щонайменше лікарню відвідувало 5, щонайбільше 23 людини. При лікарні служать: один наглядач, один прислужник для догляду за хворими чоловічої статі, один наглядач за загальним порядком і чистотою в лікарні, одна прислужниця для хворих жіночої статі, кухарка, чорнороб, охоронець.⁵⁰

За розрахунками за 1874 рік з каси Земської управи на рахунок лікарні прийшло 970 рублів, за лікування хворих отримано 35,90. З них витрачено було на платню робітникам - 234 рубля 33коп, за річну роботу трубо чисту – 3 рубля, на утримання лікарні, опалення, льодовик, їжу для постійних працівників – 757рубля 22 коп.

⁴⁹ Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького. Листи рідних, друзів і знайомих до Д.І. Яворницького / укладачі С. Абросимова, Н. Василенко, А. Перкова [та ін.]; за заг. ред. Н. Капустіної. Вип. 5. – Д.: Арт-Прес, 2010. – 853 с.

⁵⁰ Известия поТаврийской губернии // ЕГВ. Часть неофициальная. – 1886. №78. – С.6

Якщо взяти в розрахунок меценатські кошти графа Канкріна О. у розмірі 400 рублів, то на за рік земством витрачалося 552 рубля на 5048 хворих.

В звіті Олександрівської повітової Земської управи чергового повітового земського зібрання 1877 року читаємо⁵¹:

«Существующая в селе Григорьевка Елисаветинская Земская больница помещена в здании, пожертвованім для этой цели на десятилетие вперед графом Александром Сгоровичем Канкрінім, кроватей 35 может быть увеличено до 40. При больнице есть хорошо устроенная аптека, достояние владельца дома. В течение отчётного года Елисаветинская больница лечилось и содержалось 147 человек, который в общей сложности провели в ней 7045 дней. То есть на каждого больного приходилось 47 дней или в среднем в лечебнице находилось около 19 больных в день. Хозяйственная частью в больнице заведовал врач Фрейтаг . На содержание больницы израсходовано за время с 1 июля 1876 года по 1 июля 1877 года 1149 руб 52 коп. К числу которых получена от землевладельца графа Канкріна, жертвуемая им ежегодно 400руб. Суточное содержание больного обошлось около 16 1/2 коп. Пользовавшихся в больнице амбулаторно а равно тех, которые лечились врачом на дому и получивших от его советы было 3759 человек»⁵²

Про якість обслуговування в Єлісаветівській лікарні свідчать звіти хірурга, який оперував хврих, яких доставляли в лікарню з міста Олександрівськ, зокрема тяжкопоранених і важкими пологами.

На сгодні в Григорівці зберіглося дві будівлі, які могли б бути Єлісеївською лікарнею, але жодних джерел, в тому числі усних спогадів, поки що не знайдено.

Лікарня в селі Веселянка. Населення Веселянської волості тривалий час залишалося без медичного обслуговування. Василівська лікарня, віддалена на 30 верст, не могла задовольнити потреб місцевих селян. Тільки у випадку

⁵¹ Державний архів Запорізької області: фонд ф-97 опис 1 справа 38

⁵² Державний архів Запорізької області: фонд ф-97 опис 1 справа 82

крайньої необхідності медична допомога селянам надавалась Олександрівською земською лікарнею. Проблема складалась в тому, що це вже була територія не тільки іншого повіту, а навіть губернії. Граф Канкрін влаштував тяжко хворих селян Веселянської волості в лікарню під виглядом своїх службовців.⁵³

У 1903 році розпочато будівництво Веселянської земської лікарні на половину коштів Мелітопольського повітового земства, другу половину витрат взяв на себе граф І.В. Канкрін. Задомовленістю, за свої кошти він побудував корпус на 10 ліжок, для лікування мешканців села Веселянки.⁵⁴

Він взяв на себе наступні зобов'язання:

1. На протязі двох років, починаючи з 1903 року надати в розпорядження Мелітопольської земської управи двісті тисяч штук цегли.

2. Надати право випалювати вапно із каменю на Хитрівських полях для потреб будівництва лікарні в селі Веселянка.

3. На протязі двох років вносити в Мелітопольську повітову земську управу по дві тисячі рублів на рік в додаток до коштів, асигнованих земством на будівництво лікарні.

4. Лікар повинен бути призначеним до початку будівництва лікарні, щоб воно проводилось під його наглядом. На цю посаду було призначено відомого лікаря А. В. Корвацького.

Селяни Веселянської волості брали на себе зобов'язання по доставці будівельних матеріалів, а саме лісу, каменю під фундамент, вугілля, піску, заліза для покрівлі, із станції Канкринівка Севастопольської залізниці або з міста Олександрівська до місця будівництва. Доставка повинна відбуватися у вільний від польових робіт час в попередньо визначені терміни.

⁵³ Державний архів Запорізької області: фонд ф-97 опис 1 справа 208

⁵⁴ Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 4 справа 16

Лікарня почала працювати в 1906 році. А вже в 1913 році в газеті «Рада» зустрічаємо невеличку статтю, яка можливо відображує назриваючий конфлікт того часу і носить дещо ідеологічний характер.⁵⁵

«С. ВЕСЕЛЯНКА, мелітопольського повіту (на Таврії). «Турботи земства про народ»⁵⁶

Ще 1906 року заведено тут земську лікарню на 10 ліжок. Отже ця лікарня содержується на кошти двох повітових земств: Мелітопольського та Олександрі вського Катеринославщина), бо ці два повіти розділяє тут природня межа - річка Кінка. Веселянська лікарня повинна обслуговувати дві волості обох повітів з усіма селами та хуторами, що до них належать; згадана лікарня, як з боку глянуть, добре обладувана, скрізь чисто, з гарних шахвів виглядають блискучі хірургічні струменти, стоять оперативні столи і т. д. Але мелітопольське земство зле доглядає за нею. Ось уже більше місяця, як переведено з відділя кудись лікаря, а нового ще й досі немає. Поки що дають медичну допомогу людям фершал та акушерка. Та все лихо в тому, що в лікарні цій по кілька місяців не буває потрібних ліків і фершалові приходиться вживати зовсім не відповідний матеріал для перевязок і т.и.»

За архівним інвентаризаційним описом з прорахуванням необхідних коштів для ремонту будівель, лікарня на 1918 рік налічувала⁵⁷:

1. Лікарня (будівля власника)
2. Амбулаторія (будівля власника)
3. Квартирі врача (будівля власника)
4. Квартири фельдшерів, пачечна, приміщення для обслуговуючого персоналу (будівля власника)
5. Усадьба (будівля власника)

⁵⁵ Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 4 справа 21

⁵⁶ Газета Южный гудок. Випуск №17 від 18.01.1923

⁵⁷ Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 4 справа 3

На сьогодні історик і дослідник дворянства В. М. Стойчев висунув теорію, що приміщення лікарні і є садиба родини Канкріних, а часовня, що знаходиться на території – домовою церква, біля якої за метричними записами поховано чотирьох представників родини. Але є документи і факти, які свідчать проти цієї теорії.

В воєнні роки, період радянської влади і після будівлі слугували медичним закладом. До недавнього часу в приміщеннях колишньої земської лікарні було розташовано Запорізьку обласну туберкульозну лікарню.

3.1.2. Освітня сфера

Школа в селі Григорівка побудована і взята під опіку графом Олександром Єгоровичем Канкріним. Відомостей про неї майже не збереглося в наших архівах. Також невідомо в якій будівлі вона знаходилась.

Але її існування підтверджує запис в «Додатку до звіту Олександрівської повітової управи 1874-1875 роки»⁵⁸

«Ко второй категории принадлежат школы, в том числе Григорьевская графа Канкріна. Новогригорьевская школа графа Канкріна это школа где преподаватель О.Дьякон Яновский вполне понявший преподаваов читают, пишут с пониманием и сознанием, хотя и медленно. Старший класс состоявший из 21 ученика читает порядочно и хорошо понимает прочитанное. Ученики могут передавать на бумаге свои мысли очень последовательно, но зато из арифметики слабы. По Церингеру умственное исчисление пройдено до 10-ти очень хорошо. Но почему-то вдруг Дьякону заблагорассудилось изгнать Церингера как вещь ненужную, а заняться четырьмя арифметическими действиями, прежде чем писать хорошо десятками и сотнями. Я доказал ему, что писание чисел и развитие соображения суть главная и основы арифметики. Вызвал старших учеников

⁵⁸ Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 4 справа 54

к доске, предлагал им самые лёгкие задачи и они, как вкопанные, стояли перед доской у не зная чего их начать. О. Дьякон понял, что заставит ученика сложить разные числа или умножить одно на другое не значит ещё выучить арифметике. Законом божьим занимается священник, котрому, как он говорит предложено за преподавание за 5 рублей серебряных за зиму. Пройдено всего до падения первого человека и то слабо. Молитвы и заповеди знают, но без объяснения».

Відомо, що згодом опікуном школи став Іван Вікторович Канкрін. Про її стан і якість освіти на той період поки що невідомо. Питання потребує подальшого дослідження.

Школа в селі Веселянка. За даними Мелітопольського повітового зібрання, початок будівництва Веселянського народного училища припадає на 1878 рік⁵⁹. Ці джерело знайшлося нещодавно, тому на самій будівлі зазначено 1882 рік і мецената, за рахунок якого було збудовано перші корпуси народного училища – Канкріна Івана Вікторовича. Але з урахуванням зміненої дати, виходить що будівництво було розпочато Вітором Єгоровичем Канкріним. Іван Вікторович з'являється в Веселянці в 1879 році.

З плином часом село стрімко розвивалось і потреби в забезпеченні місцевого населення освітою росло. Тому народне училище очікувало ще два етапи добудови. Було створено «Комітет з будівництва» очолений І.В. Канкріним, який «всегда сочувственно относился к нуждам и добрым предназначиям» селян». І. В. Канкрін залишався постійним піклувальником школи.

27 лютого 1899 року комітет у складі графа І.В. Канкріна, священника Дмитра Добровольського і селян Василя Кисіля, Івана Семеренка, Петра Чорновола і Георгія Стадника уклали угоду з селянином Калузької губернії Іваном Макєєвим про спорудження в селі Веселянка народного училища

⁵⁹Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 4 справа 19

згідно плану, складеного архітектором Гучинським (народне училище в дореволюційній Росії - тип початкової школи).⁶⁰ В угоді детально прописані вимоги до проведення будівельних робіт, якості будівельних матеріалів, кваліфікації робітників, Вказані також розміри споруди, що дало можливість встановити: найбільше відповідає описанню нинішній третій корпус Веселянського НВК (довжина 9-8,5 сажень (20-18 метрів), ширина 4-3,5 сажні (8,5-7,5 метрів). висота 7 аршин (близько 5 метрів)). Споруда повинна була мати 8 відділень і два входи: з одного боку класні приміщення, з іншого - квартири для вчителів. Будівельні роботи слід було розпочати негайно і завершити до 1 жовтня 1899 року. За проведення будівельних робіт комітет по будівництву народного училища зобов'язувався виплатити підряднику Макеєву п'ять тисяч рублів сріблом.⁶¹

19 жовтня 1900 року комітет по будівництву народного училища уклав угоду з міщанином Могильовської губернії Янкелем Штіфманом про виготовлення класних меблів, а саме шістдесяти парт "по образцу парт Григорьевского народного училища, причем спинки по образцу городских", двох книжкових шаф, двох столів, двох учительських кафедр, двох класних дошок на підставках, чотирьох вішалок настінних. Крім названих вище членів комітету цю угоду підписав також учитель Антон Ємельяненко.

У 1901 році корпус вже функціонує. Збереглося кілька записок, датованих цим роком, де вчитель Антон Ємельяненко звертається з проханнями до сільського старости: купити для школи « пару ведер, два больших лантуха для мытья полов, грабли для соломы», розглянути на сільському сході питання про будівництво сарая, погребя та колодязя, «...если есть люди по суду приговоренные к общественним работам, то прислать такого человека выкопать яму для ледника».

⁶⁰ Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 4 справа 4

⁶¹ Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 3 справа 108

Другий етап добудови припадає на 1913 рік. В архіві також зберіглося декілька листів з проханнями вчителів, звернення до І. В. Канкріна, різних квитанцій, датованих цим роком.

Після встановлення Радянської влади в будівлях комплексу діяла трудова школа, де навчання основам наук поєднувалось з трудовим вихованням учнів. У 1923 році тут навчалось 140 учнів. Завідувачем школи в 20-х роках був Іларіон Леонтійович Яковлєв. В цей же час на території школи розміщувався дитячий будинок, у якому перебували 78 вихованців, з яких 50 були сиротами.⁶²

Дитячий будинок діяв і в повоєнні 40-ві роки і розміщувався в сучасному другому корпусі.

У 1953 році у Веселянці вже працювала середня школа, яка на початку 60-х років реорганізована у восьмирічну, а 1968 року знову стала середньою. У 1981 році Веселянська середня школа реорганізована у восьмирічну у зв'язку з побудовою нової школи у селі Григорівка, де було відкрито 9 та 10 класи.⁶³

На сьогоднішній день шкільний комплекс складається з п'яти корпусів і пришкільної обсерваторії, яка діяла до кінця 80-х років. За умови її збереження і відновлення, вона не тільки надасть можливість вивчати астрономію а і може стати унікальної туристичною родзинкою Запорізької області. Всі будівлі представляють культурну і історичну цінність і складають комплекс 1878 – 1913 років будівництва, який може бути занесений до переліку щойно виявлених об'єктів культурної спадщини як пам'ятка історії та архітектури місцевого значення.

⁶² Положение о губернских и уездных земских учреждениях // ЕГВ. Часть официальная. – 1890. – 18 июля. – № 56. – С. 1–2

⁶³ Державний архів Запорізької області: фонд ф-97 опис 1 справа 240

3.2. Участь у духовній сфері

3.2.1. Церква Святого Георгія Побідоносця в селі Григорівка

Звичною справою була побудова нової церкви на землях поміщиків (так звані поміщицькі церкви). Існувала практика серед поміщиків, що за життя або за заповітом після смерті жертвували частину своїх земельних наділів церквам. Олександром Єгоровичем Канкріним в 1871 році побудовано в селі Григорівка Георгіївську церкву.⁶⁴

За даними «Довідкової книги Катеринославської єпархії»:

«Григорьевка церковь каменная. построена в 1871 году чаянием его сиятельства графа Александра Егоровича Канкріна. Престол один во имя Святого великомученика Георгия Победоносца. От екатеринослава в 97 верстах от Александровска ... От Малокатериновки в 1 версте От Юльевки в 5 верстах. Приходское попечительство – нет. Просфорни – нет»⁶⁵

Згідно клірської відомості Георгіївської церкви за 1917 р. на церковній садибній землі в 1891 р. був побудований будинок для священника. Відомі і імена служителів. Настоятелем Георгіївської церкви з 1881 року по 1917 рр. був священник Четиркін Олексій Іванович. З 17 травня 1917 р. священником став Білецький Іван Васильович. Псаломщиком з 8 жовтня 1917 р. Кравцов Олександр Федорович. На 1925 р. священником Отрешко Петро Тимофійович. Його змінив 23 серпня 1927 р. священник Земляницькій Леонід Олексійович (прибув з Мелітополя).⁶⁶

З опису майна на 1929 р., яке належало церкві села Григорівка, відомо що до храмового садибного місця входило: «1. Храмова будівля з випаленої

⁶⁴ Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской Епархии. Церкви и приходы прошедшего XXVIII столетия : Вып. 1-2. - Екатеринослав : Тип. Я. М. Чаусского, 1880. - 2 т

⁶⁵ 1.Справочная книга Екатеринославской Епархии. / изд.Екатеринославской духовной Консистории, 1886 г. С– 201.

⁶⁶ О. М. Балухтіна. Розвиток церковного землеволодіння на півдні України в 1877–1913 рр. / «Історичне релігієзнавство». Випуск 6, 2012 С– 36

цегли на кам'яному фундаменті, крита залізом спільно з дзвіницею, 2. При ньому окремих будинок для сторожів (колишній Будинок священика), 3. З випаленої цегли окремо збудовано для господарських потреб комори (2-ї од.), 4. Навколо храмової будівлі на кам'яному фундаменті з цегляними колонами дерев'яними палицями огорожа довжиною 141 сажнів, дзвонів на дзвіниці було чотири - 21 пуд 10 фунтів - 5 пудів 10 фунтів, 1 пуд 22 фунти, 31 фунт».⁶⁷

У 1929 р. радянська влада ліквідувала григорівську церковну громаду, майно було передане у Царькут в Свято-Миколаївську церкву.

Відомо, що в церковній сторожці у часи німецької окупації проводились богослужіння. У 1944 р., після звільнення територій від нацистів, церковну громаду було офіційно визнано та зареєстровано і надано у користування сторожку. Проіснувала громада до 1954 р., потім перейшла у підпорядкування до діючої церкви у с. Царкут, оскільки зменшилась кількість вірян.⁶⁸ Сторожка була передана у розпорядження сільської ради. За спогадами мешканців села Григорівка у повоєнний час церковні будівлі використовувались як складські приміщення, які протягом 1960-70-х рр. було розібрано на будівельні матеріали.

Олександр Єгорович Канкрін 25 квітня 1891 р помер. в селі Григорівка, де був похований за лютеранським звичаєм у родинному склепі, що розташований біля збудованої ним церкви.

3.2.2. Церква Іоанна Богослова в селі Веселянка

«Приговор Веселянского Общества крестьян Мелитопольского уезда от 24 сентября 1889 года» приводить рішення Сільського сходу з питання початку будівництва в Веселянка церкви. До цього часу село належало

⁶⁷ 31. Отчет Екатеринославской уездной земской управы за 1875 год. – Екатеринослав: Печатано в губернской типографии, 1876, С - 55

⁶⁸ С. О. Сніда. Катеринославська єпархія російської православної церкви у суспільно-політичних процесах 1917–1920 рр. / Дисертація// дніпро, 2016 ,С – 208

приходу церкви Св. Катерини в селищі Царицин Кут. На сході був створений церковно-будівельний Комітет, в складі благочинного протоієрея Михайла Попова, місцевого священика Дмитра Добровольського і шести односельчан. Роль голови Комітету була відведена графу Івану Вікторовичу Канкріну. Було вирішено відвести під будівництво «пустопорожнє місце посередині селища». ⁶⁹

Питання розробки проекту церкви були доручені графу І. В. Канкрін, якому пропонувалося залучити до цієї роботи єпархіального або будь-якого іншого архітектора, «кого його світлість знайдуть більш зручним». Лист підписаний селянами села Веселянка в кількості 150 чоловік чоловічої статі. Другий документ, іменований договором і датується 13 квітня 1893 року містить конкретні матеріали, що стосуються спорудження церкви. Договір свідчить, що роботи зі зведення храму зобов'язався виконати підрядник Гутников, виходець з міста Орехова.

Проект і кошториси на будівництво були складені архітектором Н. А. Дорошенко, матеріали використовувалися місцеві. У договорі сказано: «основа (стіни) до головного карниза повинні бути виконані з Ян-Чакракського ... або з Комишуваська каменю. Стіни зовні і всередині повинні бути оштукатурені і побілені, і зроблена всередині по стінах олійними фарбами панель на два з половиною аршини заввишки ». Планувалися наступні етапи зведення храму: в 1893 році намічалось викопати рови і забутовать фундамент, вивести цоколь і стіни до головних карнизів; в 1894 році необхідно було звести арки, склепіння, барабан і купол, покрівлю покрити залізом; в 1895 році стояла остаточна обробка церкви всередині і зовні. ⁷⁰

Договором вимагали дотримання при виконанні робіт наступних умов: глибина фундаментних ровів всіх частин церкви і дзвіниці повинна бути вирита до самого твердого матеріалу; фундаментний бут споруди повинен

⁶⁹ Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 4 справа 54

⁷⁰ Атлас планов и фасадов церквей, иконостасов к ним и часовень. 1911р, С - 114

бути «вилитий під лопату на вапна з домішкою піску; так само як і всі кам'яні роботи має виконувати по вапна з домішкою частини піску ... »

У наступному архівному документі, датованому 28 липня 1897 року, йдеться про спорудження навколо церкви кам'яної огорожі, яку мала бути виконана з 1 серпня по 15 жовтня 1897 року. Підрядником тут виступив прусський підданий Петро Петрович Лендер.⁷¹

Н. А. Дорошенко - міський архітектор міста Ростова-на-Дону, який в той час був центром Ростовського повіту великої Катеринославської губернії. Навчався архітектор в С.-Петербурзькому Будівельному училищі. З 1890-х років займав посаду міського архітектора Ростова. За проектами Н. А. Дорошенко в місті «в витонченому стилі» були зведені будинки багатих купців і підприємців, а також будівлі музею, бібліотеки, жіночої та чоловічої гімназій. Зараз усі вцілілі об'єкти, побудовані за проектами Н. А. Дорошенко, внесені в список пам'ятників архітектурної спадщини міста.

Можливо, церква в селі Веселянка - це єдиний збережений храм з творчої спадщини майстра.

Церква належить до досить поширених на Запоріжжі типу храму з хрестовим планом. Храм бесстопний, довжиною від вхідного portalу до краю апсиди 26 м, шириною по приделах 14 м. Центральне завершення його спирається на потужні пілони розміром 1,6 x 1,6 м, утворені перетином стін напряду «захід - схід» зі стінами напряду « північ Південь". На ці пілони спираються підпружні арки, які мають склепіння і барабан з шатровим завершенням.⁷² Між дзвіницею і основною частиною храму розташовується досить протяжна трапезна в три вікна, що також відповідає місцевій традиції. Велика вівтарна частина утворена полуовальною апсидою, до якої примикають дві невеликі в чверть овалу прибудови: з півночі дяконник

⁷¹ «Зодчий». Архитектурный и художественно-технический журнал. / Изд. органом Императорского Санкт-Петербургского Общества Архитекторов., интернетресурс // код доступа: <http://books.totalarch.com/magazines/architect?fbclid=IwAR3OfxC0so80VyzyU-jrhFoVeDov1dLFa86W5ps86Op-3GNkAZiRSfKvZqo>

⁷² Державний архів Запорізької області: фонд ф-97 опис 1 справа 132

(ризниця), з півдня - паламарню (жертвник). Церковним старостою було обрано Івана вікторовича Канкріна.⁷³

Храм в середині 50-х років минулого століття був частково зруйнований. Церква втратила завершення над основною частиною храму і дзвіницю над бабинцем. На початку 2000-х років в церкві проводилися відновлювальні роботи. З абсолютно занедбаного стану вона була приведена в храм, в якому можливі богослужіння. У церкві було відновлено штукатурка зовні і частково зсередини. У такому вигляді храм функціонує сьогодні.

⁷³ Граб І. В., Жаданова К. Ф., Журыбида А.В. Церковь Богоявления. / Архітектурний вісник КНУБА

РОЗДІЛ 4. НАЩАДКИ КАНКРІНИХ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.

4.1. Іван Вікторович Канкрін та І. П.Соколов

Важко уявити, що людина такої величини зникла безслідно. Але дійсно, доля Івана Вікторовича Канкріна, за свідченнями істориків, після 1917 року невідома. В Запорізькому архіві остання відомість про Івана Канкріна датується 1913 роком. В листуванні між мелітопільською земською канцелярією і конторою графа Канкріна є документ – запит про місце перебування графа.

«По содержанию всего отношения от 12 марта 1913 года веселиновская сельское управление просит контору графа Канкріна дать ответ и им обратно нарочно вернуть.

Сельский староста а жученко

Граф Иван Викторович Канкрін прибывает в Санкт-Петербурге, Потемкинская 3

Управляющий Веселянской конторой графа Ивана Викторовича Канкріна Никифор Егорович Кралев»⁷⁴

Дуже цікавим є момент, що в описах 1918 – 1920 років всі маєтності Канкріних описані, як маєтності Соколова П. І. («бывшие Канкріна»). Коли і як маєтності Канкріних перейшли до іншого власника? І хто цей самий П. І Соколов. Лише на одному, зі знайдених документів прописані повне ім'я - Соколов Петро Іванович. Що дало можливість визначити, про кого саме йде мова.⁷⁵

Петро Іванович Соколов - син почесного громадянина Херсона. Благодійність - відмінна риса цієї сім'ї. Петро Іванович дав кредит місту на будівництво електростанції (на місці колишнього кінотеатру «Україна»).

⁷⁴ Державний архів Запорізької області: фонд ф-97 опис 1 справа 240

⁷⁵ Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 3 справа 108

Відсотки від суми він направляв на благодійність. Коли електростанція була побудована, виявилось, що немає грошей на ліхтарі і електропроводи. Петро Іванович оплатив вартість покупки проводів і ліхтарів, а також їх установку. Херсонському музею подарував унікальну колекцію римських монет, публічній бібліотеці перерахував 15.000 рублів, товариству Червоного хреста - 150 тисяч рублів. Петро Іванович заснував в Херсоні абсолютно не характерне для чоловіків товариство допомоги бідним нареченим, забезпечуючи їх приданим.

У 1915 році в Херсоні, закоханий в архітектуру Італії, до якої подорожував багато разів, Соколов будує неймовірно гарний будинок. Архітектором стає італієць Антоній Сарик. Весь внутрішній декор (кахлі, вітражі, кахель і т.д.) привіз судами з Венеції.⁷⁶

Революцію сім'я Соколових зустріла з великою радістю, вітаючи всі політичні зміни. Петро Іванович розпорядився одягнути всіх політичних в'язнів херсонської в'язниці в кращому французькому магазині. Власник херсонської газети «Рідний Край», в 1919 році він офіційно оформив дарчу на володіння газетою журналістам, які працюють в ній. Наступні революційні роки, коли «білі» змінювали «червоних» і навпаки, і що сформувалися банди під гаслом «Іменем революції!» грабували місто, швидко протверезили сім'ю Соколових. Було прийнято рішення емігрувати до Румунії. Довгі три роки еміграції стали жахливо важкими для Петра Соколова. Отримавши листа з Херсона від профспілки працівників заводу Куйбишева (колишнього Вадона), в якому вони розповідали, що херсонці пам'ятають його заслуги перед містом, Петро Іванович приймає рішення повернутися в Херсон.

Приїзд до рідного міста став для родини трагедією. Будинок був відданий під гуртожиток, на нічліг їх взяв колишній сторож. Ходіння по

⁷⁶ Положение о губернских и уездных земских учреждениях // ЕГВ. Часть официальная. – 1890. – 18 июля. – № 56. – С. 1–2.

інстанціях не принесли результат, Соколовим відмовляли в житлі. Лікар сім'ї, який товаришував з ними багато років, прийняв друзів до себе на квартиру.

Чи міг бути Соколов в двох місцях одночасно і за яких обставин він став володіти маєтностями родини Канкріних. Увага звернута на Соколових не тільки з цієї причини. Тут варто згадати що в право володіння землями на півдні України вступили три брати Канкріних. Обидві доньки Оскара Какріна Марія і Ірина поховані в Італії в м. Рим на кладовищі Тестаццо.⁷⁷ Одна з доньок похована «разом з матір'ю княгинею Ольгою Волконською (прізвище в другому шлюбі), а друга з Н. Я Соколовою. Цей факт дає можливість припустити, що Соколови і Канкріни мають родинні зв'язки і саме в цьому напрямку треба продовжити пошук нащадків і інформації про долю І. В. Канкріна.

Канкріна графиня Ірина Костянтинівна, народилася 1890. Евакуйована в кінці січ. 1920 з Новоросійська на кораблі «Ганновер». В еміграції в Італії. Померла 21 дек. 1941 Римі.

Канкріна графиня Марина Костянтинівна, народилася 9 Вересня. 1899 Києві. Евакуйована в кінці січ. 1920 з Новоросійська на кораблі "Ганновер". В еміграції в Італії. Померла 1972 Римі.

4.2. Кирило Іванович і Володимир Іванович Канкріни

У фондах центрального державного історичного архіву Санкт-Петербургу є списки і частково особисті справи всіх, хто закінчив Імператорський Олександрівський ліцей в 1904 році.⁷⁸ Більшість документів - прохання, заяви, копії атестатів, службове листування. Є справа цілком,

-
1. ⁷⁷ Тестаццо. Некатолическое кладбище для иностранцев в Риме. Алфавитный список русских захоронений / пошукова система // код доступу: <https://pomnirod.ru/materialy-k-statyam/>
 2. ⁷⁸ <https://ident.familysearch.org/> (дата звернення 21.11.2020)

присвячене ліцеїстам-добровольцям. "Відправлення вихованців 60-го курсу на російсько-японську війну"

На титульному аркуші справи вихованця графа Кирила Канкріна вгорі є запис: «Народився 9 Марта 1883 року.⁷⁹ Надійшов до ліцею в вересні дев'ятого року в п'ятий клас Батько Іван Вікторович Канкрін, Мати Марія Олександрівна Канкріна». Це прояснює неймовірну плутанину в інформації, що пов'язана з народженням Кирила, а саме з його батьками.

Є також відомості про молодшого брата - Володимира, який народився 8 травня 1884 року.

У справі є прохання камергера двору його величності статського радника графа Івана Канкріна від 10 лютого 1899 року про визначення в п'ятий клас Імператорського Олександрівського ліцею двох його синів - Кирила і Володимира на своєкоштных змiст. Батько зобов'язується платити за кожного з них по 800 руб в рік.⁸⁰ У лівому кутку листа навскіс, мабуть рукою канцелярського службовця, знову написані вже відомі нам дати народження обох братів і підраховано скільки кожному з них виповнитися 1 липня: Кирилу -

16 років 3 місяці і 21 день а молодшому Володимиру -15 років 1 місяць і 22 дні.

Незважаючи на різницю в один рік брати так і провчилися разом до самого випуску. Вчилися посередньо і закінчили курс наук в кінці списку. Кирило передостаннім а Володимир всього на дві позиції вище. У підсумку вони виявилися в числі 4 бідолах яким було присвоєно чин всього лише 12-го класу. В атестаті графа Кирила Канкріна в основному оцінки - добре, дуже добре і дуже добре і лише по поліцейському праву - задовільно.

⁷⁹Державний архів Запорізької області: фонд ф-5593 опис 2 (Метричні книги 1882-1890рр.)

⁸⁰ Адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1903 год // Памятная книжка и адрес-календарь на 1903 год. Екатеринославская губерния. – Екатеринослав: Типолитография губернского правления, 1903. – С. 1–82.

Звичайно скоро успішна кар'єра чиновника йому не світила. У деяких його однокласників особливо медалістів атестати були набагато краще. Їх розподілили в МЗС МВС і міністерство фінансів. Довелося задовольнятися державною канцелярією. Можливо, канцелярська робота його не приваблювала, а вона мала віддати в обов'язковому порядку 4 роки.

У справі є заява графа Кирила Канкріна про військову повинність датоване 14 січня 1904 року. А через два тижні, коли почалася війна.

Лист номер 162 від 18 травня 1904 року від полковника Стаховича говорить про отримання документів графа Кирила Канкріна, Володимира Уарова і Олексія Хрипунова. В послужний список записано, що в похід проти японців вони виступили 11 липня 1904 року.⁸¹

Є ще один цікавий документ. Оскільки йшла війна, ліцейское керівництво зажадало письмову згоду у батьків.

Граф Іван Вікторович Канкрін 23 лютого написав директору ліцею: "Вважаю своїм обов'язком повідомити ваше превосходительство про те, що я не тільки не чинив опір цьому патріотичному спонуканню мого сина, але і благословив його на служіння государю і отечеству"

До повноліття сина залишалося 2 тижні документ цей дуже важливий хоча б тому що він підкреслює, що високопоставлений батько навіть і не подумав, щоб відправити сина в якесь тихе, безпечне місце. Цей момент дозволяє краще зрозуміти людей минулої епохи, їх світогляд, відношення до честі та обов'язків.

Кирило Іванович служив в 52-му драгунському Ніжинському полку Взяв участь в російсько-японській війни 1904–1905 рр., 19.02.1905 р. убитий в бою при селі Финдьятун біля Мукдену.

Володимир Іванович Канкрін став титулярним радником, пізніше помічником діловода Санкт-Петербурзької контори Імператорських театрів.

⁸¹ Александр Карский. Барон Маннергейм в 52 - м Драгунском (18 – ом гусарском) Нежинском полку / Азиатская экспедиция. 1906 – 1908р.

Александр Крылов – Толстикевич. Придворный календарь на 1915 год Комментарии / Москва, 2015г

Дякуючи колосальній роботі С. Волкова «Білий рух» маємо наступні відомості. Володимир Канкрін евакуювався в 1920 з Новоросійська на о. Лемнос на кораблі «Брауенфельз». В еміграції перебував в Парижі. Похований в Парижі 12 мая 1962 року. Відомостей про нащадків Володимира не знайдено.⁸²

4.3. Ніна Іванівна Канкріна (Ніна Розен)

Чоловіком Ніни Іванівни став Костянтин фон Розен. Вони мали трьох дітей. В 1920 році евакуювана з Криму, м. Севастопіль, разом з сім'єю на кораблі «ГанOVER» на острів Лемнос.

На острові Лемнос відбулася справді трагічна подія. Через епідемію родина втратила всіх трьох дітей.⁸³

В подальшій еміграції Ніна і її чоловік перебували в Парижі, де і поховані. 5 листопада 1956 року і 26 січня 1956 року відповідно. Нашадків родина більше не мала.

⁸² <https://ru.rodovid.org/wk/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8C:1080970>

⁸³ Волков С. Участники Белого движения в России // интернет ресурс, код доступа: <https://xn--90adhkb6ag0f.xn--p1ai/>

4.4. Іван Іванович Канкрін

Канкрін граф Іван Іванович, рік народження 1892. Козак ст. Маріїнської станиці Облaсті Війська Донського. Закінчив Олександрівський лицей в 1913 році. Із 1914 р. – підсавул лейбгвардії Козачого полку, з 1918 р. в Донській армії. У 1919 р. голова воєнно-польового суду в Ростові-на-Дону. 25.05.1920 р. вийшов у відставку в чині військового старшини. В Добровольчій армії – секретар у службі Червоного хреста до евакуації з Криму. Дружина: М. (? – 03.1920) до евакуації Криму.

Іван Іванович Канкрін евакуювався в останніх рядах з міста Севастопіль на кораблі "Херсон"⁸⁴.

У підсумку з Севастополя на більш ніж 80 російських і іноземних кораблях і суднах вдалося евакуювати близько 65 тисяч чоловік. З Євпаторії евакуювалися 7 600 осіб на 6 судах; з Ялти - близько 13 тисяч осіб на 12 судах; з Феодосії - близько 30 тисяч осіб на 7 судах; з Керчі - 32 300 осіб на 29 судах (в це число входять і ті частини, яким належало зануритися на кораблі в Феодосії, але через брак місця довелося перебазуватися в Керч). Всього вдалося вивезти з Криму близько 150 тисяч чоловік.

Необхідно відзначити, що багато з кораблів, що брали участь в евакуації, в принципі не призначалися для пасажирських перевезень (наприклад, тральщики, підводні човни), тому люди перебували на них у вкрай скрутних умовах. Втім, чи не краще складалася ситуація і на великих пасажирських пароплавах. Так, наприклад, на борту пароплава «Херсон» було 7 200, а на пароплаві «Володимир» - 12 600 осіб! І таких прикладів можна навести безліч. За словами Кадеснікова, «перевантаження людьми була така, що люди не могли навіть сидіти, а доводилося мало не весь перехід стояти пліч-о-пліч».⁸⁵

⁸⁴ Кузнецов Н. А. *Руский флот на чужбині*// стаття, *Евакуація Крима*

⁸⁵ Кочергін І. О. *Дворянський рід Канкріних в історії Катеринославщини* / І. О. Кочергін // Придніпров'я: історико – краєзнавчі дослідження. Вип.14. – 2016. – С. – 21

За інформацією Ігора Кочергіна перебував еміграції в Югославії до 1929, потім в США.

В ході написання роботи і пошуку матеріалів, вдалося знайти місця і фото поховань І.В. Канкріна і його дружини В. Н. Канкріної в США, штат Колорадо, Денвер. Пошук нащадків поки що не дав позитивного результату.

Але дослідникам з Денверу вдалося знайти і надати іміграційні картки Івана і Віри. За ними з'ясувалося, що прибули вони до Денверу вже в 1949 році з міста Бремен, Через Бостон. Тобто, між Югославією і Денвером є проміжок в 20-ть років. На картках зазначені професійна діяльність: Іван Вікторович – адвокат, Віра – фізик. Дослідження цього періоду дасть відповіді на питання про нащадків.. До Денверу подружжя прибуло без дітей.⁸⁶

4.5. Віктор Іванович та Олексій Вікторович Канкрін (Федір Федірович Кудрявцев)

Особистість, яка викликає дуже багато питань. Деякі дослідники вважають його батька сином І. В. Канкріна. За даними, наведеними В. І. Федорченко та Г.Ф. Соловйовою, В. І. Канкрін служив у лейб-гвардії Уланського полку, у 1917 р. мав чин генерал-майора, був заарештований та вбитий чекістами. І. В. Кочергін в свою чергу зазначає, що у формулярному списку за 1902 р. у І. В. Канкріна не було сина Віктора і ця інформація потребує додаткового уточнення.⁸⁷

Ймовірно граф Олексій Вікторович Канкрін (1903-1976) носив свою справжню прізвище тільки перші 14 років життя. Він народився в Петербурзі в родині потомствених військових. По материнській лінії був праправнуком генерала Миколи Миколайовича Раєвського (1771-1829). Але завершити

⁸⁶Волков С. Участники Белого движения в России // интернет ресурс, код доступа: <https://xn--90adhkb6ag0f.xn--p1ai/>

⁸⁷ Соловьева Г.Ф. Канкрины /Г. Ф. Соловьева // Немцы России: энциклопедия. К-О./ редкол.: В. Караев и др. –М., 2004. – Т.2. – С. 247-248.

освіту завадила революція¹. У 1914 р його батько В.І. Канкрін пішов на фронт. У сімнадцятому році він повернувся в Петроград, отримав від Тимчасового уряду чин генерал-майора, але незабаром після Жовтневого перевороту був заарештований і розстріляний Петроградської ЧК. У ті дні списки розстріляних вивішувалися на вулицях, і одного разу Олексій Канкрін знайшов в них прізвище свого батька.⁸⁸

Тітонька Олексія порадила хлопчику негайно покинути рідний дім (і виявилася права - гості з'явилися туди на другий день), передавши йому документи свого сина, ровесника Олексія, незадовго перед тим померлого. Так Олексій Вікторович Канкрін перетворився в Федора Федоровича Кудрявцева і носив це ім'я до кінця свого життя. Змінивши прізвище, він не покинув Батьківщину і в березні 1918 р вже під ім'ям Федора Кудрявцева добровольцем пішов в Червону армію. Він воював в 1-ї Кінної спочатку командиром взводу, потім начальником підривної команди, помічником командира ескадрону і т.д. Був нагороджений іменною шаблею з витравленою на ній написом: «Фарби Ф.Ф. Кудрявцеву за хоробрість 1920 г. А героїчного фарби було тоді 17 років і вся його подальше життя до 1943 р була пов'язана з армією: він пройшов три війни, дослужився до підполковника³, мав п'ять поранень і контузії, з них найважчі отримав під Сталінградом, був нагороджений орденами і медалями. У 1920-ті роки Ф.Ф. Кудрявцев прослухав курс у Військовій академії РСЧА.⁸⁹

У ті ж роки, залишаючись на військовій службі, він закінчив фізико-математичний факультет Ленінградського університету, а потім ще й Ленінградський інженерно-будівельний інститут. Отримана тут професія архітектора дала йому можливість, вийшовши у відставку, зайнятися вивченням історико-архітектурних пам'яток та їх охороною. Чудовий кавалерист, один з кращих спортсменів-кіннотників Ленінграда 1920-1930-х

⁸⁸ Александр Крылов – Толстикевич. Придворный календарь на 1915 год Комментарии / Москва, 2015г

⁸⁹ Александр Карский. Барон Маннергейм в 52 - м Драгунском (18 – ом гусарском) Нежинском полку / Азиатская экспедиция. 1906 – 1908р

років, неперевершений знавець і любитель кінної справи, він до 60 з гаком років продовжував займатися кінним спортом. Кудрявцев залишив яскраву і талановиту літературну спадщину: автобіографічні «Записки Еранцева» (1962-1975), що охоплюють період з XIX в. до 1920 г., табірні нариси «В четвертому вимірі» (1943-1962); історичні новели «Тоді були коні», «Новели про дзвонах», «Про Підмосковних садибах» (1960-ті); історичний нарис про Бородінській битві «Поле російської слави» (1973). Велика частина цих творів була видана вже після смерті. Тільки дві книги Федора Кудрявцева, які вийшли після його смерті, були підписані його справжнім ім'ям і прізвищем.⁹⁰

*Малюнок 3 Федір Федірович
Кудрявцев (ймовірно Олексій
Канкрін*

Ми можемо бачити Федіра Кудрявцева в фільмі «Чапаєв». Борис Бабочкін, який зіграв Чапая не був вершником, його дублером став Федір. Він сам в своїх спогадах написав: «Згадали далекі роки юності, зйомки «Чапаєва», я ж був дублером Бориса Бабочкіна. Дублером в «кінних номерах». Пішим я ніколи не котирувався; навіть в об'ємистої записнику головного адміністратора Ленкіно я був записаний не на «К» - як Кудрявцев, а на «Л» - як лошаді! » Нащадків Кудрявцев не мав.⁹¹

⁹⁰ [Тарасова М. Б. Усадьбы и судьбы / стаття //інтернетресурс, код доступу: https://artkavun.kherson.ua/.](https://artkavun.kherson.ua/)

⁹¹ <https://ru.rodovid.org/wk/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8C:1080970>

4.6. Можливості і напрямки подальших досліджень історії родини Канкріних

Подальше дослідження повинно бути спрямоване на пошук ймовірних нащадків Канкріних Оскара, Віктора і Олександра, більш глобальної роботи з архівами Одеси, Сімферополя, Санкт-Петербургу, а також знайдення та дослідження залишків маєтностей родини Канкріних.⁹²

В березні – червні 2020 року в селі Григорівка було проведено археологічну розвідку з метою пошуку залишків першої церкви, побудованої родиною Канкріних і виявлено родинний склеп, в якому було поховано, за існуючими традиціями, Олександра Єгоровича Канкріна. Його існування ставилось під сумнів істориками, а інформація про нього отримана з усних джерел, а саме спогадів і переказів місцевих мешканців.

В ході проведених археологічних розвідок з шурфуванням (травень-червень 2020 р.) було встановлене місце та просторове розташування фундаменту церкви, визначені основні поворотні точки (кути) та орієнтовні розміри споруди. Залишки церкви хрестово-купольного типу, чотиристовбової, чотирикутної в плані форми являють собою кам'яний фундамент шириною 1,5-1,7 м, товщиною 1,10 м, складений з вапнякових каменів різного розміру (іноді підтесані) на щільному вапняково-піщаному розчині. Загальна орієнтовна довжина, споруди по вісі схід-захід 37,2 м, орієнтовний розмір серединної частини (молитовна зала) 19,4x19,4 м.

Обстеження цегляного фундаменту на схід від церкви виявили, що він являє собою залишки поховальної конструкції – родинного склепу графа Канкріна. На момент обстеження склеп являв собою споруду (на рівні сучасної поверхні) у вигляді квадратного цегляного фундаменту 5,6x5,6 м, товщиною стін 0,65 м, в середині якого знаходився монолітний цегляний «куб» розміром 2,14x2,14 м. Середина частина навколо «кубу» заповнена

⁹² Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 4 справа 21

мішаним ґрунтом. У закладеному шурфі з західного боку споруди, на глибині 1,1 м, було виявлено цегляну кладку у вигляді склепіння та вхідну частину у вигляді арки шириною 2,25 м, в якій у минулому передбачались вхідні двері (фіксуються металеві петлі). В середині поховальна камера довжиною 4,5 м, шириною 2,5 м, висотою 2,66 м, має вигляд напівциркульного склепіння з цегли, поверхня якого потицькована, підлога забутована камінням і вкрита шаром цементного розчину. Сама камера на половину засипана ґрунтом та сучасним сміттям. Поховання не виявлено.

В центрі східної стіни камери склепу знаходиться чотирикутне заглиблення, розміром 56x74 см, в якому кріпилась плита з написом про похованого (на момент обстеження – не виявлена). Над нею, під стелею, викладений цегляний хрест (66x52 см) із заглибленням в серединній частині. Цегла, яка використовувалась для спорудження склепу, червоного та жовтого кольорів, виготовлена на заводі Канкріних, про що свідчить штамп у вигляді літери «К».

Крім того, при візуальному обстеженні прилеглої території фіксуються ознаки церковної огорожі у вигляді скупчення цегли та фрагментів регулярної кладки, фундамент церковної сторожки у вигляді скупчення цегли та кам'яних блоків від фундаменту. Також простежується місце з можливими поховальними конструкціями, а також існує ймовірність знаходження залишків церковних будівель господарського призначення.

Зазначені об'єкти складають єдиний церковний комплекс д.п. ХІХ ст., який може бути занесений до Переліку щойно виявлених об'єктів культурної спадщини як пам'ятка історії місцевого значення, що складається з залишків фундаменту церкви Георгія Победоносця, залишків родинного склепу Канкріних, залишків церковної сторожки та церковної огорожі, а також місця з можливими поховальними конструкціями.⁹³

⁹³О. М. Балухтіна. Розвиток церковного землеволодіння на півдні України в 1877–1913 рр. / «Історичне релігієзнавство». Випуск 6, 2012 С– 36.

Для отримання більш детальних даних щодо церковного комплексу необхідне проведення археологічних розкопок.

Вагомим питанням є також пошук залишків садиби Канкріних в Веселянці. За спогадами старожилів села під садибою існували величезні підвали, які було засипано і потрапити туди було неможливо. Спогади військового періода свідчать, що деякі мешканці села в період окупації, в 1943 році були задіяні в пошуках тих самих підвалів. Результату пошуків не було досягнуто.⁹⁴ Це дослідження допоможе також знайти Домову церкву графів Канкріних, біля якої було поховано Єлизавету Вікторівну Канкріну (6.05.1865 – 17.01.1878), Єлизавету Іванівну Канкріну (Симонич) (? - 26.08.1892 р), Віктора Єгоровича Канкріна (10.02.1825 – 30.12.1882), Марію Олександрівну Канкріну (?–1887).

В супереч теорії, що Веселянська лікарня і капличка на її території і є садиба і домовна церква Канкріних, старожили сіл одноставно вказують на інше місце. Вони згадують садибу і комплекс будівель вже напівзруйнованими, але зі зберігшимися стінами, підлогою і навіть дзеркалами.⁹⁵

Половина території, де знаходилася садиба, обробляється сільхозтехнікою. Після кожної обробки можна знайти посуд з клеймами, мармурову плитку камінну і напільну, настінну плитку, каналізаційні і водопровідні труби з клеймами, гільзи від ракетниць 19-го, 20-го століття, кришталевий і скляний посуд з ознаками перебування в вогні (садиба горіла в 1917 році).

На це ж місце вказує інвентаризаційний опис з Запорізького обласного архіву Економії Соколова («бывшей Канкріних»). Серед 36 пунктів найцікавішими є перший, який описує «Великий будинок» розміром 42,67м в довжину, 17,06 в ширину, висотою два поверхи.. і восьмий пункт, в якому

⁹⁴ Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 4 справа 19

⁹⁵ С. О. Сніда. Катеринославська єпархія російської православної церкви у суспільно-політичних процесах 1917–1920 рр. / Дисертація// дніпро, 2016, С – 208

коротко зазначено «пам'ятник цегляний». Цілком ймовірно, що описано саме садибу і домову церкву святої Єлісавети.

«Большой двухэтажный кирпичный дом с уцелевшими крышей, с подвалами и некоторыми полами, с стекольными рамами и дверями, длина 20 сажень, ширина 8 сажень. На оба этажа выдающийся балкон, с другой стороны выдающийся коридор. Высотой на 4 сажени»⁹⁶

Свідченням проти теорії лікарня-садиба є запис в «Кліровій відомості Таврійської губернії за 1902 рік»⁹⁷

« Цар Кут. Тут две церкви приходская и домовая. Приходская церковь, каменная, построена в 1819 году помещицей Екатериной Литта...

Домовая церковь приписана Кутской. построена в имение графа Виктора Егоровича Канкріна в 6 верстах от кутской и освящена 27 октября 1879 года во имя святой праведной Елисаветы Церковь находится в помещицьем саду над могило 12-летней дочери графа Елисаветы, скончавшейся 17 января 1878 года она занимает пространство только 7 аршин длины и 5 аршин ширины»⁹⁸

Проведенні розрахунки показали, що капличка на території лікарні не може бути домовою церквою. Вона не підходить під описані розміри 3,56*4,58 метри і знаходиться значно далі ніж 6 верст (1,06 км).

Тож дослідження садиби може дати відповіді на існуючі питання і спори, заповнити частину білих плям в історії родини Какрїних на півдні України.

⁹⁶ Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 2 справа 41

⁹⁷ Є. О. Сніда. Катеринославська єпархія російської православної церкви у суспільно-політичних процесах 1917–1920 рр. / Дисертація// дніпро, С 2016 – 208 С

⁹⁸ Атлас планов и фасадов церквей, иконостасов к ним и часовень. 1911р

ВИСНОВКИ

Дослідження історії і діяльності родини Канкріних на півдні України позначаються втрачені архівні документи. Інформація здебільшого висвітлена в переписці між сільською владою і конторою Канкріних. Позначається також неможливість повноцінно працювати в архівах міста Сімферополя, де знаходиться більшість фондів, пов'язаних з темою дослідження. Вагомим джерелом є звіти, постанови, протоколи земських зібрань. Вони дають можливість прослідити і зробити аналіз впливу на соціальну, економічну, політичну духовну сферу життя регіону.

Для розв'язання поставлених в роботі завдань була залучена різновидова (документальні та наративні) та репрезентативна джерельна база, що загалом має високу ступінь вірогідності й можливості перехресної перевірки відомостей, вміщених в ній. Такий підхід дав можливість знайти відповіді на деякі спірні питання в історії і діяльності родини.. Усні джерела додатково допомогли створити картину взаємовідношень між дворянством і іншими класами суспільства

Дослідження допомогло віднайти інформацію про об'єкти, побудовані представниками родини, яких вже не існує і відомості про які не було опубліковано. Такі як Елисаветівська лікарня і школа в селі Григорівка. Спогади і свідчення старожилів сіл Григорівка і Веселянка, в яких проживала родина допомогли, використовуючи археологічну розвідку, знайти залишки першої церкви, побудованої графом Олександром Канкріним і родинний склеп.

Найважливішими сферами діяльності родини були доброчинність і освіта. Вони виділяли значні кошти на спорудження освітніх закладів, надавали стипендії для дітей, матеріальну підтримку навчальним закладам, переймалися проблемами дітей-сиріт. Канкріни будували за свій кошт і в спів фінансуванні лікарні і церкви.

Інвентаризаційні описи періоду революції дали інформацію про долю маєтностей родини Канкріних. А також виявило ймовірний родинний зв'язок

Канкріних з херсонськими поміщиками Соколовими. Подальше дослідження, можливо дасть відомості про представників родини, наприклад Івана Вікторовича Канкріна, доля якого після 1917 року невідома і заповнити «білі плями» в історії родини.

Вивчення інформації про еміграційні процеси, пошук нащадків після еміграції до Європи і Америки і переписка з дослідниками з міста Денвер США допомогло становити напрямки подальших пошуків і виправити деякі помилкові переконання.

Проаналізувавши вплив родини Канкріних на розвиток сіл Григорівка і Веселянка і тенденції сучасного життя в селі можна зробити висновок, що дослідження і популяризація історії періоду їх діяльності допоможе не тільки збільшити цікавість до історії свого краю, а і зберегти матеріальні пам'ятки, що збереглися на сьогодні. Зважаючи на тенденцію скорочення населення, пов'язаної з еміграцією молодого покоління до великих міст, збільшення туристичної привабливості сіл, завдяки відновленню і збереженню пам'яток, може стати поштовхом до активного розвитку за рахунок залучення інвестицій і створенні приватних підприємств на основі туризму.

Загалом можна зробити висновок, родина Канкріних відіграла суттєву роль в розвитку територій на яких мешкала. Служба на користь держави та суспільства стала важливою складовою їх життя. Посади, мирових судей, ватажків дворянства та земських голів були не лише місцем служби, а й місцем, де можна було застосувати свою енергію та сили для того, щоб приносити користь для мешканців губернії й всієї держави. Служба в земських установах дозволяла вирішувати чимало задач у соціально-економічній та соціокультурній сферах. Від них залежали розвиток освіти, медицини, будівництво доріг, продовольча частина, протипожежна безпека, тобто те, що завжди потребувало населення губернії. Можна впевнено сказати що Канкріни сприймали свою роль у земстві як служіння всім мешканцям губернії.

На прикладі родини Канкріних можна припустити, що внаслідок тривалої співпраці з іншими соціальними прошарками суспільства, серед дворян

помітною стала зміна від позиціонування себе як вищого стану суспільства до усвідомлення себе його частиною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Неопубліковані джерела:

1. Державний архів Запорізької області: фонд ф-97 опис 1 справа 38
2. Державний архів Запорізької області: фонд ф-97 опис 1 справа 82
3. Державний архів Запорізької області: фонд ф-97 опис 1 справа 132
4. Державний архів Запорізької області: фонд ф-97 опис 1 справа 208
5. Державний архів Запорізької області: фонд ф-97 опис 1 справа 240
6. Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 2 справа 39
7. Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 2 справа 41
8. Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 2 справа 42
9. Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 3 справа 108
10. Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 4 справа 3
11. Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 4 справа 16
12. Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 4 справа 19
13. Державний архів Запорізької області: фонд ф-98 опис 4 справа 54
14. Державний архів Запорізької області: фонд ф-5593 «Метричні книги 1882-1890рр» опис 2
15. Державний архів Запорізької області: фонд ф-5593 «Метричні книги 1892-1903рр» опис 2

Опубліковані джерела:

16. «Зодчий». Архитектурный и художественно-технический журнал. / Изд. органом Императорского Санкт-Петербургского Общества Архитекторов.
URL: <http://books.totalarch.com/magazines/architect?fbclid=IwAR3OfxC0so80VyzyU-jrhFoVeDov1dLFa86W5ps86Op-3GNkA3iRSfKvZqo> ____ (дата звернення: 22.11.2020).

17. Адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1900 год. Памятная книжка и адрес-календарь 1900 год. Екатеринославская губерния. Екатеринослав: Типолитография губернского правления, 1899. Вып. 1. 174 с.
18. Адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1903 год. Памятная книжка и адрес-календарь на 1903 год. Екатеринославская губерния. Екатеринослав: Типолитография губернского правления, 1903. 182 с.
19. Александр Карский. Барон Маннергейм в 52 - м Драгунском (18-ом гусарском) Нежинском полку. Азиатская экспедиция 1906 г. Москва, 1910. 215 с
20. Александр Крылов – Толстикевич. Придворный календарь на 1915 год. Комментарии. Москва. 2015. 203 с.
21. Александровское уездное собрание 1866 (с 5 по 12 апреля). Протоколы и приложения к ним. – Екатеринослав: В типографии Я.М. Чаусского, 1866. 120 с.
22. Атлас планов и фасадов церквей, иконостасов к ним и часовень. 1868р. С-Петербург, 1868. 59 с.
23. Афанасьев-Чужбинський О.С. Подорож у Південну Росію. Історична монографія. О.С. Афанасьєв-Чужбинський. Д.: Січ, 2004. 469 с.
24. Волости и важнейшие селения Европейской России. Выпуск VIII. Губернии Новороссийской группы. С-Петербург. 1886. С. 59. URL: URL:<http://www.ex.ua/19332348> (дата звернення 16.11.2020).
25. Екатеринославское уездное земское собрание с 25 октября по 3 ноября 1866 года. Екатеринослав: В типографии губернского правления, 1867. 128 с.
26. Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького. Листи рідних, друзів і знайомих до Д.І. Яворницького. Укладачі С. Абросимова, Н. Василенко, А. Перкова [та ін.]; за ред. Н. Капустіної. Вип. 5. Арт-Прес, 2010. 853 с.
27. Известия по Таврической губернии. Часть неофициальная. 1886. № 78.

28. Канкрин А.Е. Овцеводство в Екатеринославской губернии в 1868 и 1869 годах. А.Е. Канкрин. – Екатеринослав: Печатано в типографии Я.М. Чаусского, 1870. 58 с.
29. Канкрин И.В. Еврейские земледельческие колонии Александровского уезда Екатеринославской губернии. И.В. Канкрин. – Екатеринослав: Печатня С.П. Яковлева, 1893. 259 с.
30. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской Епархии. Церкви и приходы прошедшего XXVIII столетия : Вып. 1-2. Екатеринослав : Тип. Я. М. Чаусского. 1880. Т. 2 . 373 с.
31. Новицкий Я. П. История города Александровска в связи с возникновением крепостей Днепровской линии. 1770-1806. Запоріжжя. 2007. 603 с.
32. Новицкий Я. П. История народного образования. Итоги народного образования в Александровском уезде (Екатеринославская губерния) (1866-1886гг.). Запоріжжя, 2007. 759 с.
33. Отчет Екатеринославского губернского предводителя очередному губернскому дворянскому собранию 1886–1889. Екатеринослав : Типография губернского правления, 1889. 85 с.
34. Отчет Екатеринославской уездной земской управы за 1875 год. Екатеринослав: Печатано в губернской типографии, 1876. 59 с.
35. Отчет Екатеринославской уездной земской управы за 1889 год. Екатеринослав: Типо-литография Я.М. Чаусского, 1890. 62 с.
36. Очередное Екатеринославское губернское дворянское собрание. Часть неофициальная. 1889. 23 сентября. № 75. 65 с.
37. Очередное Екатеринославское губернское дворянское собрание. Часть неофициальная. 1893. 21 января. № 7. 82 с.
38. Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1889 год. Екатеринослав: Типография губернского правления, 1889. 600 с.

39. Положение о губернских и уездных земских учреждениях. Часть официальная. 1890. 18 июля. № 56. 122 с.
40. Постановления XXIII очередной сессии Екатеринославского губернского земского собрания. С 3 по 14 декабря 1888 года с 384 приложениями. Екатеринослав: Типография губернского правления, 1889. 756 с.
41. Постановления Екатеринославского губернского земского собрания 3-й очередной сессии с 5 по 24 января 1869 года. Екатеринослав: В типографии губернского правления. 1869. 574 с.
42. Постановления Мелитопольского собрания 1900 год. Мелитополь 1900. 332 с.
43. Список лиц, избранных в земские гласные и кандидаты к ним по Мариупольскому уезду на трехлетие с 1892 г. Часть официальная. 1891. 12 октября. № 79. 105с.
44. Справочная книга Екатеринославской Епархии. Изд. Екатеринославской духовной Консистории, 1886 г. 201 с.

Монографії та наукові статті:

- 45.. Балухтіна О. М. Розвиток церковного землеволодіння на півдні України в 1877–1913 рр. Історичне релігієзнавство. Випуск 6. 2012. 36 с.
46. Граб И. В., Жаданова К. Ф., Журыбида А.В. Церковь Богоявления. *Архитектурный вестник КНУБА*. 2018. 43 с.
47. Кочергин И.А. Екатеринославское дворянское губернское собрание во второй половине XIX – начале XX века. История формирования и функционирования российских региональных органов управления : коллективная научная монография / под ред. К.В. Купченко. Новосибирск : СибАК, 2013. 535 с.
48. Кочергін І. О. Дворянський рід Канкріних в історії Катеринославщини. *Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження*. Вип.14. 2016. 210 с.

49. Кочергін І. О. Соціальна трансформація Катеринославського дворянства друга половина XIX ст. – початок XX ст. Днепропетровск : «Герда». 2015. 564 с.
50. Кузнецов Н. А. Русский флот на чужбине. Москва : Вече, 2009. 464 с.
51. Кухаркий О. С., Грибан Г. П. Спортивні товариства і організації Житомирщини 1893 – 1922 рр. Житомир : «Рута» 2015, 184 с.
52. Резник В. И. Прикосновение к источникам. Москва : «Издательский дом МГТ», 2006. 490 с.
53. Сніда Є. О. Катеринославська єпархія російської православної церкви у суспільно-політичних процесах 1917–1920 рр. Дніпро. 2016. 208 с.
54. Соловьева Г.Ф. Канкрины. *Немцы России*: энциклопедия. М. 2004. Т.2. 248 с.
55. Сурева Н.В. Джерела з історії дворянства Південної України останньої чверті XVIII – першої чверті XIX століття : дис. на здобуття наук. ступеню канд. істор. наук: 07.00.06 «Історія України. Запоріжжя, 2004. 250 с.

Періодичні видання:

56. Киевлянин : газета. № 74. 07.11.1906.
57. Рада : газета. № 250. 01.11.1912.
58. Стойчев В. М. Графиня Канкринна Вера Петровна – попечительница детей. *Миг*. 2008. № 16. С.58.
59. Стойчев В. М. Предводитель дворянства и меценат – Иван Викторович Канкрин. *Миг*. 2008. № 13. С.58.
60. Тарасова М. Б. Усадьбы и судьбы. URL: <https://artkavun.kherson.ua/> (дата звернення: 22.11.2020).
61. Утро : газета. № 909. 04.12.1909.
62. Южный гудок : газета. № 17. 18.01.1923.

Пошукові системи родоводу і метричних записів

63. Family Tree & Family History. URL: <https://www.geni.com/people> (дата звернення: 22.11.2020).
64. FamilySearch. URL: <https://ident.familysearch.org/> (дата звернення: 22.11.2020).
65. Алфавитный список русских захоронений. *Тестаччо. Неكاتолическое кладбище для иностранцев в Риме*. URL: <https://pomnirod.ru/materialy-k-statyam/> (дата звернення: 22.11.2020).
66. Волков С. В. Участники Белого движения в России. *Погибшие*. URL: <https://xn--90adhkb6ag0f.xn--p1ai> (дата звернення: 22.11.2020).
67. Генеологическая база знаний. URL: <https://baza.vgd.ru/> (дата звернення: 22.11.2020).
68. Родовід. URL: <https://ru.rodovid.org/> (дата звернення: 22.11.2020).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Фотокартка Івана Вікторовича Канкріна

Джерело: Музей Яворницького м.Дніпро. Фонд 638. Справа 1.

ДОДАТОК Б

Вигляд дитячого будинку для дівчат сьогодні

Джерело: фото автора

ДОДАТОК В

Канкрін Володимир Іванович

Джерело: Державний Російський музей. Живопис. Каталог Г-И. Т. 9. СПб: Palace Edition, 2000, стр. 29 Холст, темпера, пастель. 89*89, 1909рік. Автор: Головін Олександр Яковлевич.

ДОДАТОК Г

Ніна Іванівна Канкріна. Фотоательє Прага 1902 рік

Джерело: URL: [https://1.facebook.com/1.php?u=https%3A%2F%2Fwww.findagrave.com%2Fmemorial%2F84410436%2Fnina-ivanovna-rosen%3Ffbclid%](https://1.facebook.com/1.php?u=https%3A%2F%2Fwww.findagrave.com%2Fmemorial%2F84410436%2Fnina-ivanovna-rosen%3Ffbclid%20) (дата звернення: 10.11.2020).

Розповсюджена помилка в біографії Кирила Канкріна

Kirill Graf Cancrin

Російська: (Кирилл Иванович)

Дата народження: між 1867 і 1905 (розраховано) ↻

Death: 1905

Найближчі родичі: Син Івана Viktorovich Graf Cancrin та Віри Petrovna Strukova

Брат Elizaveta Gfin. Cancrin та Івана Graf Cancrin

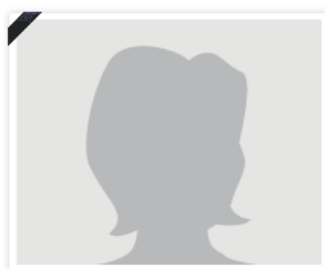
Єдинокровний брат Vladimir Graf Cancrin та Nina Gräfin Cancrin

Керує: Private User

Останнє оновлення: 24 листопада 2016

Джерело: URL: <https://l.facebook.com/l.php?u=https%3A%2F%2Fxn--90adhkb6ag0f.xn--p1ai%2Farhiv%2Fuchastniki-grazhdanskoj-vojni%2Fuchastniki-belogo-dvizheniya-v-rossii%2Fuchastniki-belogo-dvizheniya-v-rossii-vo-vya.html> (дата звернення: 10.11.2020).

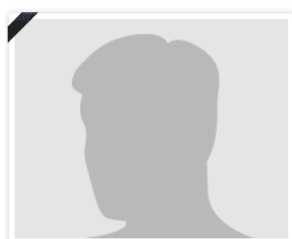
ДОДАТОК Д Нащадки Ніни Іванівни Розен (Канкріна)

Marie von Rosen

Дата народження: 04 вересня 1912 року
 Місце народження: St. Petersburg
 Death: 20 квітня 1920 року (7)
 Lemnos
 Найближчі родичі: Дочка Костянтина von Rosen та Nina Gräfin Cancrin
 Сестра Andrei von Rosen та Kyrill von Rosen

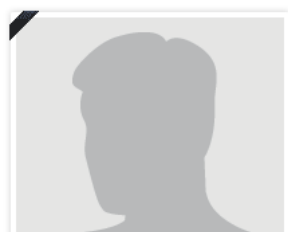
Керує: Private User
 Останнє оновлення: 10 лютого 2015

Kyrill von Rosen

Дата народження: 23 березня 1910 року
 Місце народження: St. Petersburg
 Death: 11 квітня 1920 року (10)
 Lemnos
 Найближчі родичі: Син Костянтина von Rosen та Nina Gräfin Cancrin
 Брат Andrei von Rosen та Marie von Rosen

Керує: Private User
 Останнє оновлення: 10 лютого 2015

Andrei von Rosen

Дата народження: 09 березня 1909 року
 Місце народження: St. Petersburg
 Death: 10 квітня 1920 року (11)
 Lemnos
 Найближчі родичі: Син Костянтина von Rosen та Nina Gräfin Cancrin
 Брат Kyrill von Rosen та Marie von Rosen

Керує: Private User
 Останнє оновлення: 24 листопада 2016

Джерело: URL: <https://l.facebook.com/l.php?u=https%3A%2F%2Fxn--90adhkb6ag0f.xn--p1ai%2Farhiv%2Fuchastniki-grazhdanskoj-vojny%2Fuchastniki-belogo-dvizheniya-v-rossii%2Fuchastniki-belogo-dvizheniya-v-rossii-vo-vya.html> (дата звернення: 10.11.2020).

ДОДАТОК Е Поховання Віри і Івана Канкріних в Денвері

John J. Kankrin

BIRTH 10 Jun 1891
 DEATH 1961 (aged 69–70)
 BURIAL [Mount Olivet Cemetery](#)
 Wheat Ridge, Jefferson County, Colorado, USA
 PLOT 26-8-15-7
 MEMORIAL ID 138651163 · [View Source](#)

Wera N. Kankrin

BIRTH 30 Sep 1889
 Russia
 DEATH 1964 (aged 74–75)
 Denver, Denver County, Colorado, USA
 BURIAL [Mount Olivet Cemetery](#)
 Wheat Ridge, Jefferson County, Colorado, USA
 PLOT 26-8-15-6
 MEMORIAL ID 138651181 · [View Source](#)

Джерело: URL: <https://l.facebook.com/l.php?u=https%3A%2F%2Fxn--90adhkb6ag0f.xn--plai%2Farhiv%2Fuchastniki-grazhdanskoj-vojnju%2Fuchastniki-belogo-dvizheniya-v-rossii%2Fuchastniki-belogo-dvizheniya-v-rossii-vo-vya.html> (дата звернення: 10.11.2020).

ДОДАТОК Ж

**Спогади онука Маклюка Сергія Федоровича 1955р. н. – онука
Малюка Андрія Юхимовича, який був помічником графа Івана
Вікторовича Канкріна в Економії с. Веселянка і в місті Санкт –
Петербурґ.**

«Я - онук Малюка Сергій Федорович, 1955 року народження. Дід мій Малюк Андрій Юхимович, народження 1892 года. Родився в Веселянці. Я тут набросав, давно, щоб не забути... В молодості работав в Веселянці у графа Канкріна. Спочатку на кірпічному заводі. Отут возле траси був завод. Дід був дуже гарний по справах. І дійшов швидко з заводу в контору. Десь в 1912 році всюди вже був при Канкріні. От така він був людина, що навчав всьому і грошей не шкодував. Дід хотів вчитися. Потім граф забрав його в Петроград. Ну дед був вообщє інтересний дядько. І гарний...такий високий! Забрав в офіс на реке Мойке. Чотирьохетажне зданіє було..Работав він там буфетчіком..Ну грошами відав..в буфеті і гостиниці..Да! Був ресторан і гостиница. Посещеніє круглосуточное. Постоянное двіженіє. Как дід рассказивал, большая задача била со спіртним. То езділ сам. Зарплата була хороша. Мав один вихідний - воскресенье. Але так шоб піти куди, особливо в театр, то отпускали його. В церков ходив в Пітерє. В 14 – ом году бил призван. Он остуда вжн всьо, з пітера пошол. На войне раненіє полу чіл. Потом в красной воєвал. Попал в плен к белим в Олександровске. Сідел в бутузке. Запорожьє 2. С Махно воєвал..Деда растреляь хотелі.. Приколхозе тоже рабо тал...пастухом. Но на войне простреляно то льогкое било.. Он в 41 - м – не воєвал.. Умер в 1980 г. Похоронен в Веселянке. Где була садиба...? Так там де розваліни. Мій батько малим бігав туди.. Там дзеркал було багато! Товони їх били і тікали...»

ДОДАТОК 3

**Спогади Олійника Миколи Володиморовича 1965 р. н. – праонук
Матвієнко Максима, який працював садівником у графа І. В. Канкріна.**

«Прадід мій, Матвієнко Максим... Отчєство нє помню.. Працював садівником в Івана Вікторовича. Великі сади були...але більше нічого не скажу.. Не знаю. Точно, що давав граф десять тисяч рублями на пост ройку дома. Там по тій вулиці, по нижній, там де насосна..Для себе дід просив, одружився... Цей будинок є..(посміхається) зберегли...По нижній вулиці, за рівчаком в тупікє. Дід з зарплати частинами віддавав. А то в кінці, списав йому частину Іван Вікторович. Де садиба була? Так там фундамент ще є. Там дворец такий був! Згоріла. В 1917 кажуть горіло! Я вам покажу. Як поворот на Веселянку і зліва..Де бузок.. Я покажу!»